

मराठीचा विकास : महाराष्ट्राचा विकास

राज्य मराठी विकास संस्था
(महाराष्ट्रशासन पुरस्कृत)
एल्फिन्स्टन तांत्रिक विद्यालय,
३, महापालिका मार्ग,
धोबीतलीव, मुंबई - ४००००१
रजि नं. एक १६०९४ (मुंबई)

दूरध्वनी : २२६५३९६६ / फॅक्स : २२६३१३२५
Email rmvs_mumbai@yahoo.com

निवेदन

महाराष्ट्र राज्याचे सांस्कृतिक धोरण २०१० अंतर्गत मराठी भाषेतील प्रतिमुद्राधिकाराची (कॉपीराइटची) मुदत संपलेले दुर्मिळ ग्रंथ महाजालावर उपलब्ध करून द्यावे असे म्हटले आहे. त्यानुसार मराठी भाषा विभागाच्या आदेशाप्रमाणे (शासननिर्णय क्र. रासांधो १०१२/ प्र. क्र./ २०१२/भाषा-३ दि. २८ मार्च २०१३) राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे असे ग्रंथ आणि नियतकालिके महाजालावर उपलब्ध करून देण्याचा प्रकल्प राबवण्यात येत आहे.

ह्या प्रकल्पांतर्गत उपलब्ध होणारे ग्रंथ व नियतकालिके प्रतिमुद्राधिकार अधिनियमाची मुदत उलटलेले असल्याने सार्वजनिक स्वरूपात उपलब्ध आहेत. ही सामग्री विविध ग्रंथालयांनी जतन करून ठेवल्यामुळेच आज आपल्याला उपलब्ध होत आहे.

सदर पुस्तके अथवा नियतकालिके जशी उपलब्ध होत जातील तसे त्यांचे संगणकीकरण करून जनतेला ती उपलब्ध करून देण्यात येतील. ह्या ग्रंथांच्या / नियतकालिकांच्या पीडीएफ प्रती आपण विनामूल्य उतरवून घेऊ शकता. असे करताना आपण खालील सूचना लक्षात घेऊन त्यांचे पालन करावे.

०१. सदर ग्रंथांच्या पीडीएफ प्रती ह्या वैयक्तिक वापरासाठी विनामूल्य उतरवून घेता येतील तसेच इतरांनाही विनामूल्य देता येतील. पण कोणत्याही कारणासाठी त्याचा व्यावसायिक वापर करता येणार नाही.
०२. सदर ग्रंथांचे दुवे इतरांना देताना त्यासाठी कोणतीही रक्कम आकारता येणार नाही.
०३. पीडीएफ प्रतींवर असलेली राज्य मराठी विकास संस्थेची मुद्रा आपणास काढता येणार नाही.
०४. आपल्या अभ्यासासाठी, संशोधनासाठी ह्या सामग्रीचा उपयोग करताना आपण योग्य तो श्रेयनिर्देश केला पाहिजे.

वरील अटीचा भंग झालेला आढळल्यास कायदेशीर कारवाई करण्यात येईल.

स्पष्टीकरण : सदर सामग्री ही केवळ ऐतिहासिक दस्तऐवज म्हणून उपलब्ध करण्यात आली असून ह्या सामग्रीतून व्यक्त होणारी मते, विचारसरणी इ. त्या त्या लेखक, संपादक इ. कर्त्यांची आहे. त्यांपैकी कोणतेही मत, विचारसरणी इ. ह्यांचा पुरस्कार महाराष्ट्र शासन, मराठी भाषा विभाग, राज्य मराठी विकास संस्था ह्यांपैकी कुणीही करत नसून त्या त्या मताचे वा विचारसरणीचे दायित्व उपरोक्त विभागांवर असणार नाही.

॥ श्री ॥ काव्येतिहास-संग्रह.

भुजतरुवनच्छायां येषां निषेव्य महौजसां
जलधिरसना मेदिन्यासीदसावकुतोभया ।
स्मृतिमपि न ते यान्ति क्षमापा विना यदनुग्रहम्
प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ॥

राजतरंगिणी.

पुस्तक ११. नोवेंबर, सन १८८८. अंक ११.

प्रकाशक (एडिटर)

जनार्दन बाळाजी मोडक, बी. ए.

व

काशिनाथ नारायण माने, बी. ए.

हे मासिक पुस्तक

पुणें येथें

ज्ञानप्रकाश छापखान्यांत छापिलें.

किंमत ८ आणे.

विक्रीस तयार.

खाली लिहिलेली उपयुक्त व मनोरंजक पुस्तके ही आमचे आफिसांत विक्रीस तयार आहेत. खाली लिहिल्याप्रमाणे रोख पैसा पाठविला असतां पाठविण्यांत येतील.

काव्येतिहास-संग्रहाचे व्यवस्थापक.

अनुक्रम नंबर	ग्रंथाचें नांव	किंमत.	ट० हां०.
	ऐतिहासिक ग्रंथ.	रुपये. आ०	आ. पै.
१	पेशव्यांची बखर	१ ४	२ ०
२	भाऊसाहेबांची बखर	१ ०	१ ६
४	कृष्णाजी अनंत विरचित शिव-छत्रपतीचें चरित्र.	१ ०	१ ०
६	श्रीमंत संभाजी महाराज व राजाराम महाराज यांची चरित्रे	१ ०	१ ६
७	साष्टीची बखर.*	० ४	० ६
८	ब्रह्मेन्द्र स्वामीचें चरित्र.*	० ५	० ६
०	विठ्ठल शिवदेव विचूरकर यांची छोटी बखर	० २	० ६
९	थोरले शाहूमहाराज यांचें चरित्र	१ ०	१ ६
१०	पंत प्रधान यांची शकावली*	० ६	० ६
१३	श्रीमंत छत्रपति धाकटे रामराजे व धाकटे शाहूमहाराज यांची चरित्रे	१ ०	१ ६
८	पाणिपत येथील घोरसंग्रामाची बखर	० ८	० ६
१५	खड्ग्याच्या स्वारीची बखर	० ४	० ६
१६	नागपूरकर भोंसल्यांची बखर	१ १२	२ ०
१८	होळकरांची कैफियत.	१ ६	२ ०
१९	श्रीमंत भाऊसाहेब यांची कैफियत.	० ६	० ६
२०	दाभाडे सेनापती व गायकवाड यांची हकीकत	० ८	० ६
२१	श्रीमंत नारायणराव पेशवे यांची बखर कारभारी पक्षाच्या हकीकती सुद्धा	० २	० ६
२३	राजनीति मल्हार रामरावकृत	० १२	१ ६
२६	चित्रगुप्तविरचित-शिवाजी महाराजांची बखर	१ १२	२ ०
२७	जयरामस्वामी यांची बखर	० ८	० ६

वर्गणीदारांस सूचना.

५

वि० त्रि०. काव्येतिहास-संग्रहाचा आज कोणता अंक आपणांकडे येत आहे हे सांगणे नको. तथापि बऱ्याच गृहस्थांकडून मागील व चालू सालची वर्गणी येणे राहिली आहे; असे त्यांचे दिशेवावरून समजते. मे १८८९ मध्ये अशा गृहस्थांकडे बिले गेली आहेतच, तेव्हा त्याप्रमाणे आपल्या बाकांचा निकाल करून टाकण्याची मेहेरबानी त्यांनी करावी, म्हणजे उभयतांसाठी हितकारक आहे. अंक वेळेवर निघणे हे बहुतेक अंशी वर्गणीवरच अवलंबून आहे. सुज्ञांस विशेष लिहिणे नको.

२. मनीआर्डर अगर एजंटंकडे वर्गणी भरल्यावर आमचेकडे एक कार्ड पाठवावी. मनीआर्डरीचे कूपनावर पूर्ण व स्पष्ट सही करण्याची कृपा करावी. असे केल्याने दिशेव वेळच्या वेळेस समजण्यास बरे पडते हे विनंती.

का० सं० व्यवस्थापक.

विषयक्रम.

बखरी.

पत्रे यादी वगैरे.. .. ५३३-५४८

मराठी साम्राज्याची छोटी बखर. .. ११३-१२८

मराठी कविता.

भूषणकविकृत शिवरानभूषण .. २९-४४

मामा, हेही शहाणे द्रव्यवान् मामलेदार व बाबूरावजी नाईक बारामतीकर शिपाई आणि द्रव्यवान् व ठ्यंकटराव घोरपडे हे सरकारचे सोपरे सरदार प्रसिद्ध पूर्वी नारोजी घोरपडे प्रसिद्ध होते त्यांचे पुत्र हेही होते. व मराठे लोकांत पिलाजी जाधवराव व राणोजी शिंदे व मल्हारजी होळकर इत्यादिक मोठ-मोठे माणूस दवलतीत होते. तेव्हां बाजीराव सातान्यास जाऊन महाराजांस भेटले. नंतर वस्त्रांचें बोलणें लागलें. ते तेकाळीं बाजीराव साहेब बहुत उद्दाम प्रकृतीचे, शिपाईगिरीत अवघा वेळ मग्न, राज्यभार चालवावयास सबूरी असावी तो भाव नव्हता. याजमुळें या पदाचे उपयोगी नाहींत असें राजश्री यांसि बहुतानीं मसलत दिव्ही. सर्वांचें ऐकून घेऊन सर्वास एक उत्तर दिलें कीं, बाळाजी विश्वनाथ यांणीं या राज्यांत जिवादारभ्य श्रम साहस करून पुढें सुख भोगिलें नाहीं. याजकरितां यास वस्त्रें तूर्त देतो. याचे दैवी अस-व्यास श्रीशंभु रुपा करील. उपयोगी नाहीं असें दिसव्यास पुढें विचार होईल. अशी श्रीदेवाची प्रार्थना करून महाराजांनीं बाजीराव साहेब यांसि वस्त्रें दिव्ही. दिवाणगिरीचीं वस्त्रें चिमणाजी आपासाहेब यांसि देऊन बहुमान केला. कांहीं दिवस हुजूर राहिले.

नंतर स्वारी तेथून निघोन सासवडास येऊन आपले दौलतींत किल्ले कोट पहाल मुलुख याचा बंदोबस्त करून फौजेचा जमाव करून औरंगाबाद प्रांती गेले. तेथें नबाब यांस भेटून खानदेशांत जाऊन बंगाली प्रांतांत जाऊन खंडण्या घेऊन यश घेऊन आले. दुसरे यानें अशिरी किल्ल्यापर्यंत जाऊन अशिरी हाल्यानें घेतली. ती स्वारी जय घेऊन आले. फिरोज स्वारी हिंदु-स्थानांत जयनगरास गेले. तेथें राजा जयसिंग याची भेट घेऊन खंडणी मागितली. त्यांणीं सांगितलें कीं, खंडणी कोणास आजपर्यंत दिव्ही नाहीं. देणें ते ब्राम्हणांस देतो. रायांनीं उत्तर केलें कीं, आम्ही चाकरी करितों, पेटास पाहिजे, आणि ब्राह्मण आहों. तेव्हां राजांनीं तीन लाख रुपये तुलसी-त्र घालून पाठविले ते रायांनीं घेतले आणि राजाची मर्जी बहुत संतोष क-स्वारी करून येऊन फिरोज स्वारी हिंदुस्थानांत जाऊन किल्ले कोट कांहीं गत केले. प्रांत माळवे, सुभा मोठा, तेथें दया बहादूर का रै ब्राह्मण याशीं लढाई चिमणाजी आपा साहेब यांनीं करून सुभा बुडविला. वीस तांत घेऊन अंमल बसवून हुजूर आले. राजश्रींस मोठा संतोष

पाला " आहे तेथें "बागलाण" रत करणाऱ्याच्या अज्ञानाचें

७. "दयाबहादूर" हा नागर ब्राह्मण होता.

जाहला. फिरोन नवाब निजामउन्मुल्लुख यासी बिघड होऊन लढाई होऊन सल्ला करून आपल्या मनोदयाप्रमाणे तह केला.

त्यावर महाराजांनी सांगितलें कीं, “ राव, तुझी त्रिंबकराव दाभाडे सेनापति हे गुजरायेंत फौजबंद जहाले आहेत, ते डुकूम गेला असतां हुजूर येत नाहींत, त्यांस घेऊन यावें. तर तुमची शर्य. ” अशी आज्ञा जहाली आणि विडे दिले. ते घेऊन गुजरायेंत गेले. तेथें ऐशी हजार फौज दाभाडे यांजबरोबर व रायाबरोबर बाराहजार, ते हस्तगत कसे होतील ? अशी ममलत झाली. परंतु बाजीराव साहेबांनीं सर्व सरदारांस सांगितलें कीं, लढाईस जातों. महाराजांचे पुण्ये करून यश आल्यास दाभाडे यास घेऊन जाऊं. ते न आले तरि आम्ही तेथें खर्च जाहलों. तुम्ही देशीं जावें. हे ऐकतांच पिलाजी जाधव यांणीं सिद्धांत सांगितला कीं, तुम्हांस टाकून आम्ही देशीं कशास जावें ? तरी लढाई उदयीक करावी. जें होणे तें होवो. असा विचार करून तरतूद चांगली करून लढाईस उभे राहिले. चार घटका लढाई लागली. तों ईश्वर इच्छेनें त्रिंबकराव सेनापति अंबारींत बसून तिरंदाजी करीत होते, तेथवर चालून जाऊन बंदुकीची गोळी कपाळांत लागून ठार जाले. ते काळीं दाभाडे यांचे फौजेस पळ सुटला. हे सर होऊन लूट केली. दहा बारा हजार घोडे सांपडले व हत्ती सांपडले.

नंतर कूच करोन देशीं आले. त्रिंबकराव पडल्यावर बाबूराव सवाई [व] त्यांचे पुत्र यशवंतराव हे दोघे कविले^१ सुद्धां पाठलाग करीत सातात्यासि आले. तों अगोदर बाजीराव साहेब राजवाड्यांत पोहोचले. तेथवर दाभाडे येऊन महाराजांपाशीं दाखल झाले. तैसें पाहूनच माघारे माडुलीस जाऊन राहिले. ते पंधरा दिवस पर्यंत होते. महाराजांनीं विचार केला कीं, “ दोन्ही सरदार मोठे त्यांत दाभाडे मारिले यामुळे त्यांची स्त्री उमाबाई कीर्तिवंत आहे ही किर्याद बाजीराव पेशवे यांणीं मारिले म्हणून आली. त्यास डुकुमानें आणविलें, ते लढाईस उभे राहिले. तेव्हां मागे सरावें तें ठाक दिसत नाहीं. दैवयोगें दाभाडे पडले. परंतु समजूत दोघांची करावी लागती. या अर्थे माघा संगमी सरकारचा डेरा देऊन बाड कनायाचें उभे केलें आणि खासा महाराजांच्याच डेऱ्यांत आली आणि उमाबाईस बोलाविलें. वर्तमान ऐकून न बाजीराव यांसि बोलाविलें. तेव्हां खासे राव व दादासाहेब व जनां बाबा दोघे पुत्र लहान दहा बारा वर्षांचे होते, ते बरोबर घेऊन डेऱ्यास मुजरे करून उभे राहिले. एके बाजूस उमाबाई बसली होती. दुसरे

१. “ खर्च होणें; ” पडणें; कामास येणें. | २. कविले=वायकामाणेंस.

यांसि आज्ञा जाहली तेथें बसलेवर महाराजांनीं पुसिलें. तेव्हां यांनीं अर्ज केला कीं, “ उमाबाई काका यांसि बहुत प्रकारें हुजूर यावयाचा हुकूम आहे त्याप्रमाणें त्रिंबकराव काका यांसि बोलवें. त्याप्रमाणें काका बोलली कीं, मीही कायस्थ बहुत विचारें सांगितलें. परंतु एकंदर लढाईवांचून दुसरें बोलणें चालेना. युद्धास उभे राहिले. तेव्हां मला दांडी महाराजांनीं बांधली तिथीं शरम राखावी लागेल. त्यांत मी बारा हजारानिशीं, काकाजवळ ऐशीं हजार फौज, तेथें मला मारावयासि त्याला कठीण नव्हतें. परंतु दैवगतीनें त्यास गोळी लागली. असें जाहलें असतां महाराज आज्ञा करितील तें शिरसा [वंश] असें म्हणाले. तें ऐकून महाराजांनीं आज्ञा केली कीं, “ राव ! तुमचे दोघे पुत्र उमाबाईचे मांडीवर बसवा. ” म्हणतांच रायांनीं दोघांस बसविलें. उमाबाईस हुकूम केला कीं, त्रिंबकराव आयुष्यानें गेले, चिंता नाहीं. हे दोघे पुत्र बाजीराव यांचे तुजलां दिल्ले, हे तुझे. यांसि वाढवून आपले म्हणावें. असें समाधान करून मिठाई भरून तांटे आणवून मध्यें मांडून हुकूम केला कीं, “ याउपरि उभयपक्षां मनांतील किंतु सोडून द्यावा आणि ताटांत अवधी बसून पेटे खावे. साच क्रिया. ” इतकें बोलून महाराजांनीं घास उचलिला. सर्वांनीं पेटे मिठाई खाऊन एकलींसी केली. नंतर स्वारीस जावयाची रवानगी केली.

तेथून हिंदुस्थानांत स्वारी केली. राजा जयसिंग यांसि भेटले. शिंदे होळकर व यशवंतराव पोवार यांचे बाप आनंद पोवार हे ते काळीं दौलतदार होते. या सर्वांसीं तह केला कीं जो मुख्य सरकारांत येईल त्याचे हिस्से करून फौजा जमा करून एक विचारें चालवें. याप्रमाणें बोलणें ठरावून हिसे केले. त्यांत शेंकडा एकतीस रुपये सरकार एक हिसा, शिंदे रुपये तीस एक हिसा, होळकर रुपये तीस एक हिसा, पोवार रु० नऊ. याप्रमाणें करार करून फौज ठेवून दिल्लीस जयसिंग राजा सुद्धां जाऊन पादशहाचे दौलतीविषयीं चाकरांत उणें पडें देत जाऊं नये, येप्रमाणें ठराव करून, संस्थानी करून, राजवाडे जे जे बेरोखीं होते त्यांजवर मसलत केली. तुंदेलखंडाचें राज्य घेऊन राजाशीं तह करून सरकारांत मुख्य आला त्याची कमावीस गोविंद बल्लाळ देले” यांसि सांगून ठेविलें. उज्जनी शिंदे यांजकडे वांटणींत आली. होळकर कडे ईंदूर दिल्लें. पवारास धारेचें संस्थान दिल्लें. याप्रमाणें वांटणी केली. तींत कोणी वकील ठेवावयाचा परंतु तीन वर्षें स्वारी होती याजमुळें कोणी

दाळी बांधणें=तलवार कमरेस

कया=शपथ.

१२. एखलाशी=मैत्री, स्नेह.

१३. बेरोख=बांझून.

१४. याचें आडनांव “ खेर. ”

मार्गे रहावयास अनमान करू लागले. तेव्हां महादेव भट्ट हिंगणे नाशिककर यांणी कबूल केलें. त्यास राजाचे विद्यमानें दिल्लीस पातशहा जवळ ठेवून देशी येऊन महाराजांस भेटून सर्व वर्तमान निवेदन केलें. त्यापासून शिंदे होळकर पवार यांचा तह हिंदुस्थानांत चालला आहे.

पुढें बसईस फितूर आपासाहेब यांणी करून फौज पायदळ पाठविलें. तीन वर्षां अगोदर फितुराचा उद्योग चालला होता. तो मजकूर समयसिंहीं आंतील फिरंगी यांस कळला. तेव्हां आपासाहेब इरेस पडले जे खासा स्वारी बसईस गेली. तेव्हां होळकर व जाधवराव व बाजी भिवराव व गणपतराव मेहंदळे सासवडकर व रामचंद्र हरी पटवर्धन, मानाजी आंगरे आणखी सरदार बरोबर होते. हशमी लोक बडबड ठेविले. आणि मोर्चेबंदी किल्ल्यास केली. किल्ल्यासभोंवती जमीन वाळूची, याजमुळें मोर्चे दासळतात. तीन वर्षे मोर्चे बसले. पावसाळ्यांत उपाय नाहीं. लोकांनीं लढाई बहुत बाहेर फिरंगी यांणी प्रांतांत पडल्या. त्यांत बाजी भिवराव चिंचणचे हाछ्यांत ठार जहाले. तसेच दुसरे लढाईत शंकराजी केशव फडके यांचे बंधु महादाजी केशव हशमाचे सरदार हेही ठार जहाले. माणूस दहा हजार साहेब चौकरीवर कामास आले. तितकियांच्या बाळपर्वशा आपासाहेब यांनीं चालविल्या. शेवटीं आपासाहेब यांस क्षयाचें दुखणें लागलें. बसई तो येत नाहीं. तेव्हां साहेबीं सर्व सरदार बोलावून सर्वांस विचारलें कीं, “ बसई येत नाहीं. माझा हेतु बसई पहावी त्यास तुम्ही तोका भरून मी पुढें उभा राहतों तुम्ही बत्ती द्यावी. म्हणजे मेलें. पर आंत जाऊन पडेन. तुम्हीं देशी जावें. ” असें ऐकतांच रामचंद्र हरी पटवर्धन, पिलाजी जाधव व होळकर यांणी खातरजमा केली कीं, “ धनियास टाकून गेल्यानें भिक्षा देखील आम्हांस मिळणार नाहीं. त्यापेक्षां आम्ही किल्ला घेतों. चिंता नाहीं. ” त्याजवर सलाबत कूच करून दारूचे बुधले भरून सुरंगानें बुरूज उडविला. तेव्हां आंतील फिरंगी याने जरब खाऊन दाणा आंतील सरला असें पाहून संधान लाविलें. तेव्हां किल्ला दिवाण रहावयास द्याव आणि तीन दिवसांत चीजबस्त जाईल ते नेऊं, असें संधान आलें. य प्रमाणें कबल करून फिरंगी बाहेर काढून बसई सर करून आपासाहेबां किल्ला पाहून महाराजांस विनंतिपत्रें पाठविलीं कीं, “ किल्ला सर जहाला. णाकडे द्यावा ही आज्ञा यावी. ” म्हणोनं त्याजवरोन पत्रें पाहतांच महारा परम संतोष होऊन उत्तर लिहून सनदा नानासाहेब यांचे नांवें पाठा तीं पत्रें आल्यावर प्रांताचा बंदोबस्त केला. शंकराजी केशव यांचे भाऊ

वर पडले सबब त्यांस सुभा सांगितला. हशमी सरदार पडले त्यांचे भाऊ व पुत्र व पुतणे कामकाजाचे उपयोगी होते त्यांस सरदाऱ्या करार करून बसईत ठेविले. त्याची वस्ती नेहमी केल्यावांचून माल व णचे रानची लावणी होणार यास्तव उजाड गांव होते ते सरंजामास लावून दिले. त्याचे कविले आणून लावणी करविली. बसईचे बेट आगाशीपावेतों सहा कोश तितकियांत कौल देऊन नारळीची शाडाची लावणी करून बीस वर्षे चालवू असा कौल दिला. आरमार होतें तें त्याची सुभा बाजीराव बेलोसे यांणी पहिली फितुरीची मेहनत केली सबब त्यांस सांगून किल्ला नवा जंजिरा बांधिला व चंद्रराव मेरे यांणी पहिली फितुरीची चाकरी करून श्रम केले होते त्यास बसईचे किल्याची हवालदारी सांगितली. या खेरीज ज्यांणी ज्यांणी तें श्रम केले त्यांस बहुतेकांस कामभंदे सांगून ठेविले. नंतर कूच करून हुजूर येऊन महाराजांची भेट घेऊन निवेदन केले. महाराजांची पूर्ण कृपा जाहली. ते समयी भेटीचे वेळेस महाराजांनीं बादली चादर आंगावर घातली आणि चिमणाजी पंडित झणोन किताब दिल्हा.

बाजीराव साहेब यांचे स्वारीची रवानगी केली. तेथून सासबडास येऊन फौजेचा बंदोबस्त करून औरंगाबादेस स्वारी आली. नवाबाशीं बोलण्याचाही घाट बनला नाहीं सबब विघड जाहला. उभयपक्षांही लढाईस उभे राहिले. नवाबाची फौज कोंडली. पाणी नाहीं असें जाहलें. दोन प्रहर भरत आले तेव्हां सेनापति यांनीं एक बाजू धरली होती त्यांनीं रायासि सांगितलें की आपण पाठीमागे जाऊन स्नान करून भोजन करून लवकर यावे. तोंपावेतों आम्ही यास जाऊं देत नाहीं. या बोलण्यावर कोसभर मार्गे वाड्यावर येऊन स्नान करून भोजन उरकून तेथें जाई तों चार घटिका लागल्या. इतकियांत नवाबांनीं बातमी आणून लाख रुपये सेनापतीस अंतस्थ देऊन यांच्या फौजेमून पाण्यावर जाऊन हुशार जाहले. त्याजवरून ते दिवशीं मनांत निकर्ष होत तो राहिला. दुसरे दिवशीं निकड बसवून नवाबाची रस्तबंद केली. आठ चार दिवस नवाबाचे लष्करांत फार महागाई पडली. बाजार बंद जाहाला. त्या राती त्याचे सणाचा दिवस जाला. तेव्हां नवाबांनीं बकिलास पाठविले की, रात महागाई जाहली आहे यास्तव दाणा फिराणा पाठवून द्यावा. त्याज- रायांनीं सर्वांस पुशिले. कोणी मसलत दिली की या समयी नवाब काहील तें ऐकून रायांनीं उत्तर दिले की, आपला शत्रु आजारी अथवा भुकेला नेजेला असतां नाश करणें आमचे शिपाईगिरीस योग्य नव्हे. नवाबांनीं ठाविले त्यापेक्षां गौरव करावा. असें बोलून शेट्यांस सांगून दाण

किराणा जिनस पांच हजार बैल आपल्या छविन्यांतून त्याचे लष्करांत पाठविले. त्याजवरून नबाबास बहुत संतोष वाटला. पुढे लवकरच सत्ता होऊन भेटी जाहल्या.

त्याजवर नबाबांनी सांगून पाठविले की, तुमची आमची एखासा ह्या अर्थे बायकांचा मनोदय आहे की, आपले पुतणे आपले घरी येऊन भेटावे. याकरितां तुम्ही जाऊन भेटून यावे. तेव्हां रायाने उत्तर केलें की, त्याची आमची लढाई प्रसंगे करून साहेबचाकरी करितां होती. परंतु कैलासवासी नानांचा व त्यांचा भाऊपणा त्या अर्थी आम्ही त्यांचे पुतणे खरेच. म्हणून त्यांनी बोलविले. न गेलों तरि आम्ही भिऊन न गेलों असे होईल. महाराजाचे पुण्य समर्थ आहे. त्यांनी काल सत्याचे बोलणें जालें ते समर्थी आणि शपथी केल्या आहेत. त्यापेक्षां बट्टा लावून घेणार नाहीत. जावें हे योग्य. असे म्हणोन पांच हजार खांसा निवड करून फौजेतून स्वारीबरोबर घेतला. लष्करांत मुक्कामी आपासाहेब व अंबाजीपंत तात्या ठेविले आणि सांगितलें की तुमची तयारी असावी. आम्ही जातो. शहरांत गेल्यावर एक प्रहरभर वाट पहावी. आम्ही प्रहरांत येतो. न आलों तरि तुम्ही चालून यावे. असे सांगून पांच हजार स्वारांनिशी शहरच्या दरवाज्याजवळ गेले. तेथे हजार स्वार उभे करून पुढे गेले. दुसरे दरवाज्यांत हजार स्वार उभे केले. तिसरे दरवाज्यास हजार स्वार. खासा वाड्यांत दरवाज्याशीं दोन हजार. याप्रमाणे बंदोबस्त करून शंभर लोकांनिशी वाड्यास जाऊन दिवाणखान्यांत बसले. तेथून जनानखान्यांत जाताने राव व मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे हे दोन खिजमतगार करून बरोबर घेतले. नबाबाचे कारभारी जनानखान्यांत रहाणार असे चौघे आंत गेले. तेथे बागेमध्ये बैठक करून भोवताली सोपियास चिकाचे पडदे लावून आंत बायका बसविल्या. खाशी बैठक बेगमेची होती त्या पडद्या बाहेर लगत रायास बैठक केली. तेथे राव जाऊन बेगमेस सलाम करून बसले. राव स्वरूपाने अति सुद्ध होते ते पाहून बेगमेस व सर्व बायकांस संतोष जहाला. चार घटकांपर्यंत बैठक होऊन निखालसपणाची बोलणी बेगमेकडून वडीलपणाचे नात्याने रायाकडून लेकरूपणाचे नात्याने जाहली. नंतर बादली वस्त्र बेगमेने राया दिली. जवाहीर उत्तम प्रकारे देऊन विडा देते समर्थी बेगमेने आपले विडा घेऊन चिरंजीव म्हणून पडदा उचलोन रायाचे हातीं विडा दिला. कड अत्तर गुलाब इत्यादिक उपचार केला. आणि निरोप दिला. तेथे उठून येथे अनुक्रमे शहराचे दरवाज्या बाहेर फौजे सुद्धा निघोन महाराचे आंत पोहोचले. हे सर्वांनी पाहून रायाचे मदुमीचे लोकांनी

केले. या नंतर बेगमेने नबाबास सांगितले कीं, आपली कन्या वधू आहे. ही राव बाजी यांस द्यावी. वर उत्तम द्यावयास योग्य आहे. हिचे लक्ष करून देऊन घोरोबा वाढवावा. म्हणोन त्याजबरोन नबाबांनीं संधान करविले. खंजिरा बरोबर विवाह विधि केला. लेंकीस आंदण बहुत दिले. हत्ती व पागा व दासी असे दिले. जवाहीर वस्त्रे व भूषणे बहुत दिली. त्या लोकांत आपली कन्या पुतण्यास द्यावी असा मार्ग आहे म्हणोन केले. त्याप्रमाणे घेऊन आले. तिचे नांव मस्तानी. तिचे आंदण आले त्या घोड्यांची पागा व हत्ती वगैरे व तिचे संस्थान निराळें राहून पुण्यांतील वाड्यांत निराळी हवेली करून ठेविली^{१०}. तिचे पोटी दोन मुले जहाली. तीं राहिलीं नाहींत. एक पुत्र राहिला. त्याचे नांव समशेरबहादूर ठेविले. त्याची योग्यता खासे पुत्राचे अन्वये राखिली. लग्न केले. त्यास सरदारी दिली. पुढे नानासहिब यांणी चौघडा साहेब नौबद सोन्याचे दांडीची चौरी दिली. त्यास पुत्र एक अल्ली-बहादर जहाले त्याचाही तसाच मरातब राखिला. समशेर बहादर भाऊसाहेब यांजबरोबर गिलचाचे लढाईत जखमा लागून वाटेने येतांना वारले.

दिल्लीहून बाजीराव जय पावून आल्यावर राजश्री यासि साताऱ्याशीं मुसद्दी व सरकारकून यांणी गैरत बहुत सर्वांनीं समजाविले कीं बाजीराव आतां राहून गेले आहेत. पहिली मर्यादा होती. आतां महाराजांच्या भेटी झाल्यावर जन बोलले त्याची खातरजमा करावी. या अर्थी एक दिवशीं खासा मदारी हत्तीवर अंबारी ठेवून खासास्वारी व सरकारकून प्रतिनिधि श्रीपतराव झां माहुलीस येऊन तिसरे प्रहरीं वडाचे झाडाखाली गाशावर महाराज भे राहिले. इतक्यांत बाजीराव लष्कराहून सडे आले. तेथे सर्वास सांगिले कीं बागेतून जाऊन येतो म्हणून सर्वास हुकूम जहाला. सर्वांकडे पाहून आ. तेव्हां सर्व जाग्यावरच राहिले. पेशवे यांजकडे पाहिले नाहीं. याजना ते बरोबर चालले. पांच खिसमतगार मात्र बरोबर चालले. बाग जवळच होता. बागेच्या दरवाज्यापर्यंत खिसमतगार होते. तेथे त्यांजकडे पाहिले ते सारे तेथेच राहिले. महाराज पुढे चालले. रायाकडे पाहिले नाहीं. बरोबर चालिले. शेे पन्नास हातावर बागाचे नहर होते तेथे पायांतील

मस्तानी ” ही निजामाची मु-
न्यत्र कोठें आढळत नाहीं.
१. राजानें तिजला बाजीरावाक-
न पाठविल्याचे मात्र दाखले
नानीस शनवारचे वाढ ती-
पश्चिम दिशेकडील दिला

होता व त्याचे नांव “ मस्तानी चौक ”
असे पुढें पडले.

१८. नहर=पाणी जाण्याचा पाट-मूळां
त “ नव्हते ” अशी अक्षरे स्पष्ट दिसतात
त्यांचा अर्थ कांहीं होत नाहीं.

(५४०) पत्रें, यादी वगैरे [४९५।४९६].

पैजार टाकून महाराज पुढें गेले. तों बाजीराव यांणी पैजार महाराजांची घेऊन महाराज बंगल्यांत बसले तेथें जाऊन उभे राहिले. नंतर महाराजांनी आपले ठिकाणी विचार केला कीं मुत्सद्दी सांगत होते जे, बाजीराव पहिले पेक्षां उन्मत्त जहाले, पहिली मर्यादा राहिली नाहीं, असें सांगितलें होतें त्याची परीक्षा पहातां मर्यादेपेक्षा विशेष मर्यादा पाहून संतोष वस्त्रें व पैजारा बाजीराव यांणी उचलिल्या होत्या त्याच रायास दिल्या आणि निरोप दिलें. याप्रमाणें बाजीराव साहेब यांणी राज्य केलें.

शके १७६३ फुवनामसंवत्सरे मिति श्रावण वद्य १४ स प्रारंभ. समाप्त मिति वद्य ३० स प्रातःकाळीं प्रहर दिवसास समाप्त. माहे जमादिलाखर सन इसले अरबैन मयातैन व अल्लफ.

[४९६]

श्री.

यादी पेशवे यांचे मूळपुरुष वंशवृळ.

१ मूळपुरुष बिसाजीपंत, गोत्र गार्ग्य, उपनाम भट, वतन श्रीवर्धन देश-मुख, प्रांत दंडाराजापुरी पंचमहाल यांचे पुत्र.

१ कृष्णाजी विश्वनाथ वडील. १ जानो विश्वनाथ दुसरे.

१ रुद्राजी विश्वनाथ तिसरे. १ बाळाजी विश्वनाथ चवथे.

चवथे पुत्र यांपैकी

१ बाळाजी विश्वनाथ नानासाहेब. यांची स्त्री, मल्हार दादाजी बर्वे यांची बहीण, नांव राधाबाई, क ठा रे कर. पुण्यास आले.

१ समागमें कृष्णाजी विश्वनाथ यांचे पुत्र नारोबा यांची स्त्री गोदूबा घेऊन आले. वरकड कोणी आले नाहींत.

३ बाळाजी विश्वनाथ यास पुत्र.

१ बाजीराव बल्लाळ प्रधान.

१ चिमणाजी बल्लाळ आपासाहे.

जन्म काळ शके १६४१.

१ अनुबाई कन्या घोरपडी इच्छ-करंजी व्यंकटराव घोरपडे यांस दिली.

यांच्या स्त्रिया.

१ बाजीराव प्रधान यांची स्त्री का-

१ चिमणाजी बल्लाळ आपा

११. अशीच परीक्षा नाना साहेबांची बेणासंगमी शाहूने केल्याचे चिटणिसाच्या धोरले शाहू महाराजाच्या चरित्रांत आहे.

* हे प्रकरण रा० बापू दीक्षित श्रीची बे-

कनाळकर इनामदार यांजकडील ण्ण धोंडदेव भागवत यांणी को पाठविलें.

झीबाई बळवंतराव जोशी चास-
कर यांची कन्या, कृष्णराव यांची
बहीण.

यास त्रिवकराव विश्वनाथ मामा
पेठे यांची बहीण.

बाजीराव प्रधान यांस पुत्र व कन्या.

१ बाळाजी बाजीराव प्रधान ना-
म साहेब.

१ तिसरे जनोबा बाबासाहेब.

१ दुसरे रघुनाथराव दादासा-
हेब उमर वर्ष ५४ कापूर-
गांवी [कोपरगावी !] शके

१ भिऊबाई कन्या आबाजी नाईक
ज्योशी बाराभतीकर यांस दिल्ली.

या त्रिवर्गाच्या स्त्रिया.

२ बाळाजी बाजीराव प्रधान नानासाहेब यांस दोघी बायका.

१ गोपािकाबाई भिकाजी नाईक रास्ते चाईकर यांची कन्या.

१ दुसरी राधाबाई पैठणकर बाखरे देशस्थ यांची कन्या.

२

दादासाहेब यांस उमर ५४ काळ कोपरगावी जहाला.

१ गोपाळराव बर्वे यांची कन्या जानकीबाई.

१ दुसरी जानंदीबाई राघो महादेव बोक म ल ण क र यांची कन्या.

१ तिसरी निकाजीपंत पेंडसे यांची कन्या मथुराबाई.

३

१ जनोबा बाबासाहेब यास बायको नारोबानाईक भिडे यांची बहीण नांद
गुणबाई. बाबासाहेब मयत १२ वर्षांचे.

बाळाजीपंत नानासाहेब यांस पुत्र व कन्या.

१ विश्वासराव यास स्त्री सदाशिव हरी दीक्षित पटवर्धन यांची कन्या,
व लक्ष्मीबाई. पाणपतास गेली होती. माघारे येऊन पुण्यमुक्कामी गेली.

१ माधवराव याची स्त्री रत्नमाबाई शिवाजी बल्लाळ जोशी यांची कन्या,
वर सती गेली. शके १६९४ कार्तिक वद्य ८ रोज बुधवार.

तिसरा मोरोबा लहानपणी देवाज्ञा जहाले.

भिऊबाई" ही बाळाजी विश्व- | येथें बाजीराव यांची मुलगी असें म्हटलें
गी असें अन्यत्र आढळतें. | आहे तें बरोबर नाहीसें वाटतें.

१ चवथा नारायणराव याची बायको कृष्णाजी हरी साठे यांची कन्या नांव गंगाबाई.

४

चौथांपैकी वंश जहाला [तो] नारायणराव साहेब यांचे पोटी माधवराव सवाई जहाले. नारायणराव साहेब यांजवर गर्दी होऊन मयत जहाले. शके १६९५ भाद्रपद मास शुद्ध १४. राज्य केलें मास ९. सवाई माधवराव यांस बायका.

१ रमाबाई केशव नाइक टोंके. १ दुसरी यश्वदाबाई गणेशपंत गो
कर यत्ते यांची कन्या. खले याची. कुंबोशीकर.

चिमणाजी बल्लाळ आपासाहेब यांस बायका त्रिंबकराव विश्वनाथ पेठे मामा यांची बहीण. आपासाहेब वसईस जाऊस तीन वर्ष लढाई करून ठाणें घेतलें. पुण्यास आले. नंतर मयत जहाले. पोटी वंश.

१ सदाशिवराव भाऊसाहेब. १ बयाबाई कन्या यास गंगाधर नाईक
ओंकारास दिली.

सदाशिवराव भाऊसाहेब यांची स्त्री.

१

१ दुसरी पार्वतीबाई भिकाजी
कोलटकर यांची कन्या.

भाऊसाहेब व बयाबाई पांच वर्षांची होती. आपासाहेब देवाज्ञा जह बाई सती गेली. पुण्य मुक्कामी ओंकारेश्वराजवळ.

१ भाऊसाहेब पाणपताच्या स्रारीस गेले. शके १६८२ उमर ३३. स गमें विश्वासराव गेले होते.

रघुनाथराव दादासाहेब यांचे पोटी.

१ प्रथम पुत्र जहाले विनायकराव नांव ठेविलें होतें. मुलास घेऊन खेळ होते. हातावर घेऊन उडवितां खाली पडून मयत जाहला.

१ नंतर दुर्गाबाई कन्या जाहली. ती पांडुरंगराव बाबा चारामतीकर जो यास लग्न करून दिलें. तें लग्न माधवराव साहेब व नारायणराव सा यांणीं केलें. समारंभ बहुत केला.

१ दत्त अमृतराव रावसाहेब.

१ मग बाजीराव साहेब. धारेंस जन्म.

१ चिमणाजी आपासाहेब कोपरगांवी जन्मले. दादासाहेब यांच जहाल्यावर चार महिनेनीं उपजले.

१ दादासाहेब मयत होताच आनंदीबाईचे आंगावरील जवाहीर घेऊन येणें म्हणोन नाना फडणीस याणीं अन्याया मेहेदळे यासि पाठिवलें. जवाहीर देणें म्हणोन मशारानिल्हे बोलिले. बाईनीं उत्तर केलें कीं, आंगावर आहेत ते काढून घेणें, म्हणोन बोलली. हें उत्तर मशारानिल्हे याणीं नानास लिहिलें. त्याणीं उत्तर पाठिवलें कीं निघून येणें. म्हणोन माघारे आले.

बाळाजीपंत प्रधान यासि प्रथम बहिरो अनंत पिंगळे याजकडे पेशवाई होती त्याची गुमस्तगिरी सांगून पिंगळे याणीं श्रीमंत महाराज सातारेकर यांज-जवळ ठेविलें. ते पांच वर्षे शके १६३० यांत ठेविले. ते पांच वर्षे करून शके १६३६ सालीं आपणच खुद्द पेशवाई करून घेतली. पुढें मयत जाहले. उपरांत बाजीराव बळाळ प्रधान याणीं राज्य केलें.

१ सवाई माधवराव याणीं माडीवरून उडी टाकिली. शके १७१७ आ-श्विन वद्य १२ रोज भोमवार अस्तमानों. नंतर देवाज्ञा जहाले. चवथे रोजी शुद्ध १५. राज्य केलें वर्षे २२.

१ शाहू महाराज यांचा काल जहाला शके १६७२. राज्य केलें वर्षे ४४.

१ अवरंगजेब बादशहाचा काल शके १६२८. नंतर त्याचे पुत्र तत्तावर आजम तारासाहेब.

१ बाजीराव रघुनाथसाहेब याणीं राज्य केलें वर्ष २२. जन्म शक १६९५ यासि बाइका.

१ भागिर्योबाई धोंडभट भागवत यांची कन्या.

१ दुसरी सांवताचे वाडीकडील. नांव लागणें.

१ तिसरी दाजिबा फडके यांची कन्या.

१ चवथी धोंडोपंत मंडलिक रास्ते यांची कन्या, नांव वाराणशीबाई यांचे पोटी पुत्र जहाले होते, नांव वामनराव.

१ पांचवी हारि रामचंद्र ठमढेरे यांची कन्या उपनांव देवधर.

१ सहावी बळवंतराव पेंडसे नांव सरस्वतीबाई.

६.

बाळाजी बाजीराव नानासाहेब यांचा काल जहाला शके १६८३ पर्वा-सीस जहाला. दहन लांकडी पुळानजिक केलें. वृंदावन तेथे आहे. मर वर्ष ४२.

१ पुणें जाळिलें शके १६८५ सुभानुनाम संवत्सरे.

तातया होऊन मारिला. शके १६६९ पौषमास.

महादाजी शिंदे यांचा काळ जहाला. शके सतराशें पंधरा माघ शु॥ ११.

(५४४)

पत्रें, यादी वगैरे. [४९७].

१ दौलतराव शिंदे यांचा काल जहाला १७४९.

१ नाना फडणीस यांचा काळ जहाला शके १७२१, सिद्धार्थीनाम संवत्सरे.

१ हरिपंत फडके यांचा काळ जहाला. शके १७१६.

१ परशुराम भाऊ यांचा काळ जहाला शके १७२१ सिद्धार्थीनाम संवत्सरे, भाद्रपद वद्य ४ मंगळवार.

बंद चार वेदशास्त्र संपन्न राजश्री बापूराव दीक्षित श्रीत्री इन्तमगांव संस्थान मौजे बेकनाळ क या त सोलापूर प्रांत हुकेरी यांचे आहेत. हस्ताक्षर सखाराम गोविंद निसबत श्रीत्री याणी लिहिले. शके १७६३ प्लवनाम संवत्सरे श्रावण शुभा १५ सन इसने आरबैन मय्यातैन व अल्लफ जमादिलवर.

[४९७]

श्री सहस्र प्रसन्न.

यादी दास्त बेरीज बादशाई हिंदुस्थान अवरंगजेब कारकीर्दीचे जमाबंदी रुपये रुबिरोद्वारी संवत्सरे पुणेचे मोहिमेस गेले असतां कंपनी सरकार तर्फे जेनरल बलजली बाहादूर याणी ठराव केला बेरीज.

तपशील.

शहाजहानाबाद ऊर्फ दिल्ली.

१८६५८३७५	सुभे शहाजहानाबाद ऊर्फ दिल्ली परगणे २२६ सरकार
२४५४६९९५	सुभे अकबराबाद ऊर्फ आत्रे. सरकार १४, महाल २६८
१३७५९०००	अजमेर ऊर्फ मारवाड. सरकार ७, परगणे १२३.
९४०१५२५	इला [ह] बाद ऊर्फ प्रयाग. सरकार १६, परगणे २४५
९५१८२५०	सुभे बेदर ऊर्फ पैठण. सरकार ८, महाल २४०.
६६१३५००	सुभे अयोध्या. सरकार ५, परगणे १२७.
१०२६२५००	सुभे उडाया ऊर्फ जगनाथ. सरकार १५, परगणे १३२.
११५७२५००	सुभे डाका ऊर्फ बंगाला. सरकार ७, परगणे १०९.
१४५२४७५०	सुभे अमदावाद ऊर्फ गुजराय. सरकार ९, परगणे ८८
२३७४२५०	सुभा ठाठा ऊर्फ सिंद. सरकार ४, परगणे ५७.
६११६३७५	मुलतान. सरकार ३, महाल ९६ सि.
२२३३४२५०	लाहोर ऊर्फ पैजाबाद. सरकार ५, परगणे ३१६.
३१५७१२५	कासमेर. महाल ४६ सि.
३१६३०००	काबूल. सरकार ८, परगणे ९६ सि.
१९२२६७५०	सुभा माळवा ऊर्फ छउखनी. सरकार १२, परगणे ३०३
३८६५०००	सुभे केदार. महाल ५०, सि.
१२७४३५०२	सुभा अवरंगबाद. सरकार १२, महाल १३६.

५७०४०२३	सुभा बराणपूर. सरकार ६, परगणे १३६.
७५०४५६५	सुभे बेदर. सरकार १२, महाल १२६.
११२५००००	सुभे इलजपूर बराड. सरकार ५, परगणे ६१.
४६९७६६५१	४२ सुभे बिजापूर. सरकार १८, परगणे २८१.
५७७३६५२६४१०	सुभे हैदराबाज. सरकार ४२, परगणे ४०५.
३१००९४१२४१२	

तपशील शाई ५७ बेरीज.

१२४२२०९१६	राव पंतप्रधान.
३४६७३३०४४७	नबाब अल्ली निजाम बहादूर.
१२३५७८७०९४१	इंग्रज बहादूर.
१६३०१५००	आबदाअल्ली.
३२२३४९८३४४	सीक वगैरे चिलर.

३३१००९४१२४१२

सरकार.	सरकार राव पंडित प्रधान	रुपये.
८७२२९९१६	निसबत.	३६९९१०००
सरकार राव प्रधान अमल		रुपये.
८७२२९९१६		

तपशील.

८५५३८७५	सुभे शहाजहानाबाद ऊर्फ दिल्ली.
१२१७३९९५	सुभे अकबराबाद ऊर्फ आगरे.
१३०००००	अजमेर ऊर्फ मारवाड.
१६०००००	सुभे उडया ऊर्फ जगन्नाथ.
१९२२६७५०	सुभे माळवा ऊर्फ उज्जनी.
६५७५०००	सुभे बराड
५५३८४२३	सुभे बन्हाणपूर.
३००००००	सुभे लाव्होर.
१९००६०१	सुभे बिजापूर.
७९८७५०	सुभे आमदाबाद.
२६२५२२	सुभे औरंगाबाद.
०००००	सुभे बेदर.
९९१६	

(५४६)

पत्रें, यादी वर्गारे [४१७].

तपसील.

खालसात अमल कुल.	रूपये
४८०००० परगणे पुण्या.	२६४३९६ हवेली जुनेर
१६०७६३ परगणे सिवनेर.	९५०११९ इंदापूर.
३५०००० विजयदुर्ग.	११०७२५ सुपे.
४७९३५ बारसी	१२००० सासष्ट पिंपळगांव.
१२५००० सोलापूर	२१००० चतुर नारायणगांव.
३९३७४ आईरवाडी	१५००० वाई.
२३२१६७ कूक (म!) रखेड	८००० खतरावावदान (!)
१५५००० एरंडोल	२५००० प्रतापगड.
४०००० नेवासा	१८००० सिंहगड.
२५००० वेदूर [वोतुर ?]	३२००० लोहगड व इस कालेगड.
१८००० पारनेरी	२०००० ऐठागांव
३१२४३० हवेली संगमनेर	१५००० केर्नेल.
९२६३५ कुंभारगांव	३१५००० बागलाण.
७५३५० नासीक	३६००० त्रिंबकगड.
६४३५६ आकोळनेर	७२५००० सुभे वसई.
३५१७५ कोपरगांव	६०४००० कल्याण, भिवडी सुवर्णदुर्ग
२४६७१३ रत्नागिरी	१३५७९६ अंजनवेला.
१८५०० भैरवगड	४५६९३ शेवडंडा.
६४००० वंदन	५५००० पाली.
१९५०० चंदन	१६००० करनाळा.
९००० चाकण	२४००० पेलार.
२६१०८९८	६०००० रायगड.
	३००० पुरंधरगड.
	३५१०७२९

६१२१६२७

दफेसुभे गुजराथ

११५,०००० आमदाबाद

१५३६००० सुरत अष्टाविशी

५२५००० जंबुसर (जेबुरपूर)

कर्नाटक.

१२५००० बागडकोट.

५२००० केरूर.

५०००० नंदवाडीगी.

पूर्वरूप—दोहा.

प्रथम रूप मिटि जात जहां फेरि वैसई होतु ।

भूषन पूरवरूप सो कहत ताहि कविगोतु ॥ ८४ ॥

उदाहरण—सवैया.

ब्रह्मके आनन ते निकसी ते अत्यंत पुनीत तिहूं पुर मानी ।

गम जुधिष्ठिरके वरने बलमीकहुं ठ्यासके संग सुहानी ॥

भूषन यों कविके कविराजनि राजनिके गुन पाप निसानी ।

धुन्यचरित्र सिवा सरजै वर न्हाइ पवित्र भई वर बानी ॥ १२६ ॥

यों सिरको छहरावत छार है जाते उठै असमान वधूरे ।

भूषन भूधर ऊधरकै जिनके धुनि धक्कनियों बलखरे ॥

ते सरजा सिवराज दिये कविराजनिको गजराज गखरे ।

धुंडनिसों पहिलै जिन सोखि कै फेरि महामदसों नद परे ॥ १२७ ॥

श्री सरजा सलहेरिके जुद्ध धने उमरावनिके घर घाले ।

कुंभ चंदावत सैद पठान कबंधनि धावत भूधर हाले ॥

भूषनयों सिवराजकि धाक भये पिपरे अरुने रंगवाले ।

अहै कटे लपटे अति लोहु भए मुह मीरनके पुनि लाले ॥ १२८ ॥

यों कवि भूषन भाषतु है यक तौ पहिलै कलिकालकि सैली ।

तापर हिंदुनकी सब राह सु औरंगसाह करी अति मैली ॥

साहितनै सिवके डरसौ तुरकौ माहि वारिधिकी दिसि पैली ।

अदपुराननकी चरचा अरचा दुज देवनकी पुनि फैली ॥ १२९ ॥

अतद्गुण—दोहा.

जहं संगतिमें औरको गुन कछु वै नहि लेत ।

साहि अतद्गुन कहत है भूषन सुकवि सुचेत ॥ ८५ ॥

उदाहरण—सवैया.

दीनदयाल दुनी प्रतिपालक जे करता निरम्लेच्छ महीके ।

भूषन भूधरि उद्धरिबो सुनै और जिते गुनके सब जीके ॥

या कलिमें अवतार लियो तउ तेइ सुभाव सिवाजि बलीके ।

आइ धन्यो हरि तैं नररूप पै काज करै सिगरे हरिदीके ॥ १३० ॥

दोहा.

सिवसरजाकी जगतमें राजति कीरति नौल ।

अरि तिय दगअंजन हरे तऊ धौलकी धौल ॥ १३१ ॥

कवित्त.

साहिन्द सरजा सिवाके सनमुख आइ कोऊ षचि जाइ न गनीम भुज
भूषन भनत भौसिलाकी दल दौर सुनि धाकही मरत म्लेच्छ औरंगके
रास्योदिन रोवति रहति जषनी है सोगु पन्योई रहतु दिल्ली आगरे सक
कज्जल कलित असुवानिके उमग संग दूनो होत रोज रंग जमुनाके जल

मीलित—दोहा.

सदस वस्तुमें मिलि जहां होत न नेकु लखाइ ।

मीलित तासो कहत हैं भूषन जे कविराइ ॥ ८१

उदाहरण—कवित्त.

इंद्र निज हेरत फिरत गजइंद्र अरु इंद्रको अनुज हैरै दुग्गधिनदीसव
भूषन भनत सुरसरिताको हंस हैरै बिधि हैरै हंसको चकोर रजनीसव
साहितनै सिनराज करनी करी है तैजु होत है अचंभौ देव कोटियो ते
पावतन हेरे तेरे जसमें हैराने निज गिरिकों गिरीस हैरै गिरिजा ।

॥

उन्मीलित—दोहा.

सदस वस्तुमें मिलै पुनि जानत कौन हु हेत ।

उन्मीलित तामों कहत भूषन सुकवि सुचेत ॥ ८२

उदाहरण—दोहा.

सिवसरजा तुव मुजममें मिले बोल छवित्त ।

बोल वास ते तानियतु हम चमेली फूल ॥ १३४ ॥

सामान्य—दोहा.

भिन्न रूप जहं सदसमें भेदु न जान्यो जाइ ।

ताहि कहत सामान्य है भूषन कवि समुदाइ ॥ ८८

उदाहरण—सवैया.

पावसकी इकराति भलीनि महाबली सिंह सिवा तमकैते ।

म्लेच्छ हजारिनिही मरगे दसही मरहट्टनिके शमकै ते ॥

भूषन हालि उठे गढं भूमि पठान कमधनिके धमकै ते ।

शेरनिके अवसान गए मिलि धोपमिसो चपला चमकै ते ॥ १३५

१७५००० हकूनश्राव	१५६००० बेळगांव शहापूर.
१०३००० आसावा	२८००० खानापूर.
१४४००० बलसाडे	३४५७०७५॥ सावनूर वगैरे टिपु-
८०००० सुरत हवेली	सुलतान याजकडून आले ते.
५०९००० फुटमहाल	१०६९४२२ सावनूर.
१५३६०००	३९७५६३॥= धारवाड.
८६०००	४७६९८९ हेबरगी.
बेरीज पट्टी	१६०६५४८७ ग्यालीहाळ.
२५००० सुभे झांशी	६६७९००८३ नवलगुंद.
२०००० आला [म !] णपन महाल.	१९४६९३८१० हावनूर.
४२५०० बुंदेलखंड.	२०६७१३८२ गदग.
८५०००० सागर	७५७३५८१० जुने हुबळी.
४८०००० कालिपी	६१५१३८४ बंकापूर.
२१२५०० गडमंडल	५४३६३८४ कलघटकी.
१५४२५००	५२१३५८२ मिश्रीकोटी
१००० जळगांव	५२८६९०८१० कितूर.
००००० बादामी	३४५७०७५८
८५००० देशमुखी	१५१५०० खंडणी.
११०००० गंगथडी	८५००० मुरापूर.
७५००० बालाघाट	१६५०० तपवाल.
१८५०००	५०००० कर्नोल.
१४००००० गाइकवाडनजर	१५१५००
४८२८५००	४११९५७५८

एकूण कुल १७७५५७०२८

रुपये.

फौज सरंजामीस नेमणुकीस दिला

रुपये.

००००० मल्हारराव होळकर याशी स्वार २२००० हजारास जहागीर.

४३२००० आंबाड.	२९५००० सुलतानपूर.
१३५००० राउता.	४१५००० इदाजारत.
३९४००० नंदुरबार.	३०५००० रामपूरत.
१७५००० महेश्वर.	३१६००० सिरोंज.

(५४८)

पत्रें, यादी वर्गरे [४१७].

७५०००० रामपूर किलाट	२८६००० सैद.
रका वर्गरे.	३५००० बिजेनगर.
२५४००० रामपूर किला.	४६७०००० हिंदुस्थान पैक समाई
२९६००० दइफक पुर.	६३१८०००
४८१००० जाहगीररात माल्यो.	वर्गरे
२५७००० चांदवाड.	९५०००००
३१७४०००	

४५००००० अनंदराव पवार वर्गरे स्वार	१५००० सि.
२०२५२८३ माळवा (!) परगणे धारवाड वर्गरे पटवर्धन मंडळी.	
११४२४४४ चिंतामणराव पांडुरंग व गंगाधरराव गोविंद स्वार	३०००
३२०००० सरकार मिरज.	६९९९५ नवेडुवळी.
१३०००० मंगळवेढे.	४०३१३ व्याहट्टी.
९०००० ऐनापूर.	३९८६३ ताडस.
६०००० करकंभा.	१८००० हेबळीपरगणे परंड.
३०००० भुसा.	१९९६० मुनेडुवळी पैकी
१०५००० शाहापूर.	खंडणी. १८८१
३३००० तेरदळ.	१८८१३१
१८६३१३ लक्षमेश्वर.	
९५४३१३	११४२४४४

६३८८३९ परशाराम रामचंद्र यास स्वार	१५०० याशी.
३२००० तासगांव करयात.	३३००० तेरदळ.
२८००० बरडोल.	५६००० यादवाड.
१६००० येकसंब.	११३३७३ कुंदगोल.
१५००० अनवलें.	१०२९६६ मुळगुंद.
१०५००० गोकाक.	१२५०० भरतकुणव
८०००० जमखंडी.	५५०० पुलतांब.
	६३८८३९

२४४००० कुरुंदवाडकर रघुनाथराव स्वार	३००.
३०००० कुरुंदवाड.	४५००० मईदरगी.
३१००० रायवाग.	३३००० तेरदळ.
१०५००० शाहापूर.	
२४४०००	

मराठी साम्राज्याची छोटी बखर—परिशिष्ट. १.

वंशवर्णन.

टिपण—छ. १८ जिल्हाद सन सव्वां अशरीन मय्यातैनवअल्लफ (१२२७.)
मूळ पुरुष शिवराव चितोडकर उदेपुरी रहात होते. त्यास पुत्र १ राम-
व, २ उदेसिंग, ३ भीमसिंग [असे] तिघे. पैकीं अकबर पादशाह फौज सुद्धां
गाला. [तेव्हां] लढाईत रामराव व उदेसिंग ठार झाले. भीमसिंग यानें तेथील
जा उदेसिंग यास घेऊन जाऊन भोंसचे किल्ल्यांत नेऊन ठेविला. सबब
भोंसले असें नांव झालें.

भीमसिंग यास पुत्र दोन. १ विजयभान राजा, २ रायभान. याचा वंश
हीं चितोडेस राहिला, काहीं देशांत आला. जियें असेल तेथें असेल.

विजयभान यास पुत्र एक खेळकर्ण राजा. [हा] चितोडाहून या देशीं
आला. यास पुत्र एक जयकर्ण राजा. यास पुत्र एक महाकर्ण राजा. हा
जापुरांत होता. त्याजवर राजा कर्ण म्हणोन हिंदुस्थानांतून साठ हजार
व घेऊन आला. परंदेनजीक रणखांब रेंवून त्यांची सात दिवस
ई होऊन उभयतां ठार झाले.

महाकर्णाचे पोटी पुत्र एक राजा शिव झाला. तो भीमातीरीं डोहांत बु-
हून मेला भीमाखेट माहुली [एथें]. यास पुत्र एक बाबाजी भोंसला होता. तो
वेडसर होता. यास पुत्र दोन. १ मालोजीराजे वडील. २ विठोजी राजे
उद्दत. मालोजी यास पुत्र एक शहाजी राजे झाले. यास पुत्र तीन. १
[भाजी राजे लढाईत पडले. २ शिवाजीराजे शककर्ते. ३ व्यंकोजी राजे
चंदावरीं गेले. याचा तपशील. संभाजीस पुत्र एक उमाजी राजे वेडसर
होता. यास पुत्र एक जिजाजी भोंसले. मृत्यु पावले. नकल झाले. पुढें दत्तक
पलकर यांचे घरांतील मुलगा परसोजी ओंठयांत घेतला. एकूण एथचा
वडिलांचा. शिवाजी महाराज यांच्या वंशाचा तपशील आलाहिदा आहे.
रे व्यंकोजी राजे यांचा वंश हल्लीं चंदावरीं आहे.

विठोजी राजे बाबाजी यांचे पुत्र यांचा वंश. १ खेळोजी वडील. यास अ-
जेव बादशहानें दिखीस नेऊन जिवें मारिलें. त्यांचें घर शंभुमहादेव
गापुर व गंगातीर येथें, कळस निगुडी भीमातीर एथें, दोनी गांवास रहातात.

भाजी राजे यांचा वंश बाडीनजीक श्रीगोंदें येथें रहातात. ३ तिसरा
चे वंशर्ज] हिंगणी बेरडी तर्फ पाटस प्रांत पुणें येथें पाटिलकी
न. चवथा पुत्र [याचे वंशज] मौजे देऊळगांव तर्फ पाटस प्रांत

पुणें येथें पाटिलकी करून आहेत. ५ पांचवा पुत्र [याचे वंशज] भोमरे तर्फे श्रीगोंदे येथें पाटिलकी करून आहेत. ६ सहावा पुत्र [याचे वंशज] नांदजन प्रांत कडवली येथें पाटिलकी करून आहेत. ७ सातवा पुत्र [याचे वंशज] मौजे मुंगी प्रांत शेवगांव मंगतीर येथें पाटिलकी करून आहेत. त्यांचे वंशी मालोजी असत. ८ आठवे पुत्राचा वंश काहान तर्फे कडेपठार प्रांत पुणें नजीक जेजुरी [एथें आहे]. त्यांचे वंशी महादाजी अंधळा आहे.

टिपण-वंशावळ-व्यंकोजी राजे चांदारकर यांची. सुरूसन सव्वा अशी रीन मयातैन व अल्लफ (१२२७) छ. २० माहे जिल्ह्याद.

व्यंकोजी राजे शाहाजी राजे यांचे पुत्र. व्यंकोजी राजे यांचे पुत्र तुको राजे. तुकोजी राजे यांचे पुत्र बाबासाहेब महाराज. पुढें बाबासाहेब यां राणी सुजानबाई यांनी दहा महिने राज्य केलें. नंतर समाप्त झाली.

रूपी आका म्हणून बटीक होती. तिचे पोटी फाटजी म्हणोन शाह त्यांनी अकरा महिने राज्य केलें. नांव फाट राजे म्हणून म्हणवून घेत. केरूजी घाटगे बंदा म्हणोन कारभारी होते. पुढें बाबा साहेब यांनी रा ठेविली होती. तिचे पोटी प्रतापसिंग म्हणोन होता. सैद मसल तेथें मुसलमान होत. राजे तत्कावर बसतांना ते जवळ येऊन नंतर बस अशी चाल आहे. त्या सैदानें मसलत करून बटकीचा वंश उपयोगी नाह म्हणोन बाबासाहेब यांचे राखेचा पुत्र प्रतापसिंग यास बसवावा अशी योजना करून फाटराजे यांचे आंगास तेल पहिलवान लावीत होते त्यांस फितवू त्यांजकडून मान मोडविली. मग प्रतापसिंग यास बसवून सैदांनी घाटगे बंदा याचा गळा कापिला. पुढें प्रतापसिंग राज्य करूं लागले. त्यांची मातोश्री मोहिते यांचे घरची बटीक संक्रांतीचे तीळ घेऊन आली तों पलंगावर बसले होते. बाबासाहेब यांनी अंगीकार केला. प्रतापसिंग यांनी राज्य दहा वर्षे केलें प्रतापसिंग यांस पुत्र दोन झाले.

१ तुळजाजी म्हणून पुत्र वडील झाले. त्यांनी राज्य अकरा वर्षे के पोटी पुत्र नाहीं म्हणोन सरफोजी राजे भोंसले यांचा पुत्र दत्तक घे आणि भाऊ अमरसिंग यास बोलावून सांगितलें कीं, या मुलास गादीवर वून तुम्ही राज्य करावें. याप्रमाणें सांगून मृत्यु पावले. .. ..

२ दुसरे पुत्र अमरसिंग. यांचे मातोश्रीचे लग्नाचे वेळेस फाटक कन्या ते देईनात तेव्हां प्रतापसिंगानें चौकी बसविली. मग सर्वत्र मुलीची मातुश्री व मुलगी राहिल्यावर .. .. तेव्हां आतां लग्न

तले वेळेस कां नाहीं म्हटलें ! याजबदल काटकरांचे मुलीचें कटारीशीं केलें. तिचे पोटीं अमरसिंग झाले. त्यांनीं तुळजोजी मर-सरफूजी मूल घेतला होता त्यास कैद करून आपण राज्य बारा केलें.

तुळजोजी यांच्या स्त्रिया दोघी जणी. [त्यांनीं] चनपटणास फिर्याद करून, ब्रह्मादर यांजकडे धैल्या वगैरे पाठवून, त्या मुलांस व त्या बायांस चंदावरांत पाप म्हणोन इंग्रजांचा बंगला होता तेथें जाऊन रहावें म्हणून सांगून पाठवून, बिलाइताहून पत्रें आणवून, तिकडील हुकुमावर पंचविसावे वर्षाचे सरफूजीस गादीवर बसविलें. अमरसिंग यास महिना दोन हजार होन । कपूर करून मध्यानूर चंदावर पासून दहा कोसावर आहे तेथें । सरफूजीस बसविलें. अमरसिंग यास पुत्र [झाला] त्याचें नांव । पराव भोंसले. [हे] हल्लीं आहेत. अमरसिंग, मृत्यु पावले. हल्लीं राज्यकर्ते सरफूजी राजे तुळ. . . . . दत्तक पुत्र. सरफूजी यांस त शिवाजी म्हणोन पुत्र सोळा वर्षांचा आहे. कन्या पांच आहेत. जांवाई मोहिते आहेत. इंगळे जांवाई आहेत. सुरवे जांवाई आहेत. सर्फोजी वय सुमारे ४९ वर्षे आहे. गादीवर कालयुक्तनाम संवत्सरी बसविलें. व्हां] त्याचें वय २५ वर्षांचे होतें. हल्लीं गादीवर बसून २४ वर्षे अजमासे जीं....कलम.

वंशावळ करवीरकर यांची:—

- १ शिवराव मूळ पुरुष. पुत्र एक लदाईत मेले. दोन असामी बाकी.
- २ भीमसिंग पुत्र एक.
- ३ विजयभान पुत्र एक.
- ४ खेलकर्ण पुत्र एक.
- ५ जयकर्ण राजा पुत्र एक.
- ६ महाकर्ण राजा.
- ७ राजा शिव पुत्र एक.
- ८ बाबाजी भोंसले यांस पुत्र दोन.
- ९ मालोजी वडील व धाकटे बिठोजीराजे. यांस पुत्र आठ असामी पा-टिलकी करून आहेत. त्यांचा वंश इकडे नाहीं. पुणें प्रांतीं आहे.
- १० शहाजी राजे.
- ११ शिवाजी राजे शककर्ते शके १५९६.

* हल्लीं म्हणजे सुरू सन १२२० म्हणजे इ० स० १८३६ चे सुमारास.

(११६)

मराठी साम्राजाची छोटी वखर.

१२ राजाराम साहेब.

१३ संभाजी राजे.

१४ शिवछत्रपति.

१५ शाहा छत्रपति सिंहासनारूढ आहेत. राज्यकर्ते.

१६ संभाजी महाराज.

येणेप्रमाणे मूळ पुरुषापासून सन समान सल्लासीन मयातैन व अ
(१२३८) * छ. ७ रबिलाखरपर्यंत.

सातारकर राजे यांची वंशावळ. पहिले अकरा पुरुष वरील कलम
पुढे येणेप्रमाणे:—

१२ संभाजी राजे.

१३ शाहूराजे

१४ राजाराम साहेब.

१५ शाहूराजे.

१६ प्रतापसिंह राजे हल्लीं सिंहासनारूढ आहेत. नांव बुवा साहेब.

येणेप्रमाणे मूळ पुरुषापासून सन समान सल्लासीन मयातैन व अछ
(१२३८) छ. ७ रबिलाखरपर्यंत राजे झालेले आहेत.

चंदीचंदावरकर राजे यांची वंशावळ. पहिले दहा पुरुष शाहजीपर्यंत
प्रमाणे. पुढचे येणेप्रमाणे:—

११ ठंकोजी राजे.

१२ तुकोजी राजे.

१३ बाबा साहेब.

१४ प्रतापसिंग राजे.

१५ तुळजोजी राजे.

१६ सरफोजी राजे सिंहासनारूढ आहेत.

येणेप्रमाणे मूळ पुरुषापासून सन समान सल्लासीन मयातैन व अछफ
(१२३८) पावेतो राजे झाले.

शके १७५९ हेमलबीनामसंवत्सरे छ. १२ रबिलाखर रोज इंदुवार.

यादी, सन १८२९ इसवी. श्रीमन्महाराज राजे प्रतापसिंह महाराज छत्रपति
इलाखा सातारा हे मराठ्यांत उत्तम ज्ञाती क्षत्रिय असे म्हणवितात. यांचे
मूळ असे आहे कीं, हे पाटील मौजे देऊळगांव परगणे पाटस प्रांत पुणे.
व पुढे वेरूळ येथील यांचे मूळ पुरुष बाबाजी राजे. उपनांव भोंसले. यांम

* म्. ६०. स. १२३७.

वडील मालोजी यांची स्त्री दीपाबाई व धाकटे बिठोजी राजे या पुत्र. पैकीं बिठोजी राजे यांस पुत्र ८ झाले. त्यांचा वंश आहे. वडील पुत्र शहाजी यांचा जन्म इ० स० १५९४ सालीं पुत्र सरीफजी. त्यांचा वंश या राज्याचा अधिकारी नाही. शहाजीची जाधव निसबत दौलताबादकर पादशहा यांची कन्या. तिचे नांव शहाजीस जिजाबाईचे पोटी वडील पुत्र संभाजी राजे झाले. शहाजीस पादशहाची सरदारी केली. तेथे न बने. सबब पुढे पादशहाची चाकरी कबूल केली. शहाजीस जिजाबाईचे पोटी शिवाजी राजे शिवनेर किल्ल्यावर जहाले. त्यांचा जन्म इ० स० १६०० सालीं झाला. शहाजीने दुसरी स्त्री केली बाजी मोहिते यांची ब-जला पुत्र वेंकोजी राजे झाले. शहाजीने चंदावरचे राज्य बिजा-पादशहाचे चाकरीत परशत्रूपासून घेतले. ती जहागीर बिजापूरकरांनी दिली. शहाजीचे वडील पुत्र संभाजी होते ते कर्नाटकांत लढा-शिवाजीचे लग्न बिजापुरांत नेऊन शहाजीने केले. शिर्के या-कोणी निंबाळकरांची कन्या म्हणतात. तिचे नांव सईबाई. पुढे [यांनीं] पुढे प्रांतीं राहून पुंडाई करून राज्य मिळविलें. पुढे शिवाजीने यान लगे केलीं:—

सोयराबाई शिरके यांची कन्या.
सईबाई शिरके यांची कन्या. कोणी निंबाळकरांची म्हणतात.
पुतळाबाई मोहिते यांची कन्या.
संभाजीस सईबाईचे पोटी संभाजी राजे जन्मले. दुसरी स्त्री सोयराबाई पोटी राजाराम जन्मले. शहाजी कर्नाटकांत इ० स० १६६१ सालीं चंदावरचे राज्य ठर्यंकोजी राजे करू लागले. त्यांचा वंश तिकडे अ-हो. शिवाजी दिल्लीस गेले होते. तेथे अवरंगजेब बादशहाचे कैदेत संभाजी पुत्र समागमें होते. तेथून पळून निघाले ते रायगडास आ-पिलाजी शिरके यांची कन्या संभाजीस केली. तिचे नांव येसूबाई. शिवाजी राजे यांनीं राज्याभिषेक रायगडास करून घेतला. इ० स० १६८० सालीं. पुढे १६८० सालीं शिवाजीची मातुश्री जिजाबाई पांचोड येथे पुढे प्रतापराव गुजर यांची कन्या राजारामास केली. शिवाजी राजे १६८० वारले. इ० स० १६८०. शिवाजीची स्त्री पुतळाबाई सती गेली. तिच्या पूर्वीच गेल्या होत्या. पाठीमागे सोयराबाई मात्र राहिली. संभाजी राजे अधिकारी राज्यास झाले. त्यांनीं राजारामाची मातुश्री

सोयराबाई इजला भितीत चिणून मारिली. संभाजी राजे यांसि येसूबा पुत्र शिवाजी राजे जहाले. त्यांचा जन्म इ० स० १६८० त झाला. राजे यांस अवरंगजेबाने फौज पाठवून संगमेश्वराहून तुळापुऱास नेऊ इ० स० १६८८ साली. पुढे राजाराम चंदावरास गेले. त्यांची पत्नी प्रतापराव यांची कन्या वारली. त्यानंतर रंगोजी मोहिते यांची बही बाई केली व कागलकर घाटगे यांची कन्या राजसबाई या प्रमाणे द्या केली. येसूबाई व तिचा पुत्र शिवाजी या उभयतांस रायगडाहून उबाराने फौजा पाठवून धरून लष्करांत नेले. शिवाजी नांव होते ते पेशवा शाहू असे ठेविले. ते आठ वर्षे पादशाही लष्करांत होते. समागमें फारसाराबाईस पुत्र शिवाजी नामें राजापुऱांत इ० स० १६९१ साली इ. राजसबाईस पुत्र चंदावर मुकामी संभाजी नामें झाला. एकूण राजाराम पुत्र दोन झाले. नंतर राजाराम चंदावराहून महाराष्ट्रदेशी पुनः आले सिंहगड येथे इ० स० १६९९ साली वारले. ताराबाईचे पुत्र शिवाजी त्यांची स्त्री भवानीबाई इजला कन्या दोन होत्या. पैकीं वडील कन्या निंबाळकर यांस दिली. धाकटी जाधवराव यांस दिली. शिवाजीस पन्हाळ्यास बसवून ताराबाई राज्य करीत होती.

शाहूराजे यांचीं लहने दोन पादशाही लष्करांत झालीं. १ कस्तुराम जाधव कन्या अंबिकाबाई २ शिंदे यांची कन्या सावित्रीबाई. हे लहने झाले तेव्हां शिवाजी विराबाई कुणबीण आंदण दिली. तिला पुढे शाहू महाराज यांनीं राख केली. पैकीं अंबिकाबाई वारली. अवरंगजेब पादशाहा नगरास इ० स० १७०७ त्यांचे पुत्र [यांनीं] दिल्लीकडे जाते समयीं शाहूराजे यांस सोडून देऊन दख्खन गेले. ते समयीं शिवाजी व ताराबाई यांचे सरदार धनाजी जाधव शाहूराजे साताऱ्यास स० १७०८ इसवी साली आले आणि नेहमीं रहा छानवी केली. पन्हाळ्यास शिवाजी राजे व त्यांची मातुश्री ताराबाई करीत होती. शिवाजीची स्त्री भवानीबाई गरोदर असतां शिवाजी स० १ साली वारले. त्यांजला पुत्र भवानी बाईचे पोटी रामराजे स० १ इसवीचे साली झाले. त्यांजला राजसबाईचे भयस्तव मूल झाले म्हणोन न गुप्त रूपे बाराशी महालांत ताराबाईने ठेविले. शिवाजी वारल्या नंतर जी राजे यांस पन्हाळ्याचे तक्तावर बसवून राजसबाई राज्य करूं आणि ताराबाईस नजरबंद ठेविली. पुढे शाहूराजे व संभाजी राजे लढाया झाल्या. ते समयीं संभाजीचीं मुले माणसे शाहूराजे यांनीं ओल साताऱ्यास आणिली. त्यांत ताराबाई देखील आणिली. पुढे संभाजी

रणेच्या सरहद्दीचा तह जहाला. संभाजीचीं मुलें माणसें पन्हाव्यास
जें. त्यासमयीं ताराबाई करवीरास गेली नाहीं. सातात्यासच राजा-
हली. शाहूराजे करवीरांत तह झाला ते समयीं गेले होते. शाहूरा-
जे सावित्रीबाई राहिली होती ती वारली. नंतर शाहूराजे यांनीं पुनः
केलीं. १ कुवरजी शिरके यांची कन्या सकवारबाई; २ मोहिते
॥ सगुणाबाई. शाहूराजे यांस पुत्र झाला तो एक वर्षांनीं वारला.
तख हिचे पोटी राजसबाई कन्या झाली. ती बातीकडून बुद्ध कर-
कदम बेटकोपरलेकर यांस दिली. सगुणाबाई जेजुरीस दुखण्या-
नी. तेथेंच वारली.

रास संभाजी होते. त्यांचे स्त्रीचें नांव जिजाबाई. बारणे पलीकडे
लागले. त्यांचा वंश तिकडेच राहिला. इकडे शाहूराजे राज्य करूं
यांजकडील बाळाजी विश्वनाथ पेशवे प्रधान वगैरे यांनीं हिंदुस्थाना-
होळकर यांचे हाते राज्य घेतलें व दाभाडे सेनापति यांनीं पिलाजी
यांचे हाते गुजराथ प्रांतीचें राज्य घेतलें. रघूजी भोंसले यांनीं
डवण प्रांती जाऊन राज्य घेतलें. शाहूराजे बहुत करून कोठें गेले
नंतर इ० स० १७४९ सालीं वारले. सकवारबाई सती गेली.
बाजीराव प्रधान यांनीं सर्व बंदोबस्त केला.

ताराबाईचे विचारें शिवाजीचे पुत्र रामराजे बारशी पानगांव महा-
ठेविले होते त्यांस आणून दत्तविधान केलें. रामराजे यांचीं दोन
१ थोरली दुर्गाबाई शिरके यांची कन्या. २ [धाकटी] सगुणाबाई
इसाहेब म्हणतात ती बुरुणजी मोहिते यांची कन्या. याप्रमाणें दोन
नीं. सर्व बंदोबस्त बाळाजी बाजीराव ऊर्फ नाना साहेब पेशवे यांनीं
जि नांवाचे अधिकारी असे केले.

संभाजी राजे करवीरास होते ते इ० स० १७६१ सालीं वारले. ताराबाई
स होती ती इ. स. १७६१ सालीं वारली. रामराजे यांस कन्या तीन. त्यांचीं
६२ इतकी सालीं केलीं. १ राघोजीराव बिन कानोजीराव मोहिते कुंभारकर
ठाबाई दिली. २ दुर्गोजी महाडीक तारलेकर यांस संतुबाई दिली.

घाडगे यांजकडे गेली. लग्न झालें नाहीं. मागणी घातली होती. याप्रमाणें
पुढे रामराजे यांचा वृद्धापकाळ झाला. पुत्र नाहीं. सबब मूळ पु-
त्राजीचे धाकटे भाऊ विठोजी यांस पुत्र आठ. त्यांचे वंशापैकीं मौजे
रगणें संगमनेर येथें त्रिंबकजी राजे भोंसले शिलेदारीचा रोजगार
होते. त्यांस पुत्र तीन होते. १ वडील रामराजे. २ [दुसरे] शिंग राजे. ३

तिसरे परशुराम राजे. त्यांपैकी वडील रामराजे यांस माधवराव ना धान यांचे कारकीर्दीत बाळाजी जनार्दन फडणीस यांचे सल्ल्याने १७७७ सालीं दत्तक घेतले. नांव धाकटे शाहूराजे असे ठेविले.

पुढें सन १७७८ इसवी सालीं रामराजे वारले सगुणाबाई ऊ साहेब ही होती. ते समयी धाकटे शाहूराजे यांचें वय आठ वर्ष त्यांस राज्याभिषेक सन १७७९ सालीं केला. रामराजे यांचीं तीन ल [पहिली] नारायणजी मोहिते माजगांवकर यांची कन्या. इजला कन्या होत्या. त्यांपैकी महादजीनाईक निंबाळकर दहीगांवकर यांस दिली नांव साहेबजी होतें. दिनकरराव बिन येलोजी मोहिते गोवंकर ना. यांस दिली होती तिचें नांव गोजराबाई. सदहू दोघी कन्यांचीं लग्ने इ. १७९१ सालीं झालीं. नंतर ती राणी ही वारली व दोन्ही कन्या ही त्यांचे भ्रतार ही वारले. त्या दोघी पैकीं वंश कोणाचाही राहिला नाहीं राजे यांची पहिली स्त्री वारल्यावर दुसरी नरसिंगराव गुजर वस्ती प्रांत खटाव यांची वहीण केली तीही लवकरच मेली. दुसरी ऊ सतां भवानजी राजे शिर्के वस्ती मौजे-येरवण तालुके अंजनवेल प्रांत यांची कन्या केली. इचें नांव.....ऊर्फ माई साहेब. शिरक्यां माई साहेब इच्या उदरीं पुत्र तीन झाले. १ [पहिले] प्रतापसिंह ऊर्फ राजे सन इसवी १७९२ सालीं जन्मले. २ दुसरे रामचंद्र राजे ऊ साहेब. ३ तिसरे शाहाजी राजे ऊर्फ आपा साहेब.

पुढें सन १७९८ इसवी सालीं बाजीराव रघुनाथ प्रधान यांजन्म झाल्याचे किल्ल्याचे संस्थानाचे बंदोबस्तास कारभारी येत गेले. त्यांचे शाहूमहाराज यांचें न बने. सबब बाबूराव कृष्ण आपटे किल्ल्या त्यांस महाराजांनीं कैद केले आणि चतुरसिंग यांस सरदार करून सा बंदोबस्त महाराजांनीं केला. त्यासमयीं बाजीराव यांनीं माधवराव अ यांस तीन हजार फौजेनिशीं बंदोबस्तास पाठविलें. परंतु किछा हर होय. सबब परशुराम रामचंद्र पटवर्धन यांस मागाहून पाठविलें. त्यांनीं फौज मिरजेकडून बोलावून सातारा शहर लुटले आणि किछा गत करून पूर्ववत् महाराज यांचा बंदोबस्त केला ते समयी चतुरसिंग गेले. पुढें इ. स. १८०८ सालीं धाकटे शाहू राजे वारले. माई आईसाहेब दोघी सासूसुना जिवंत होत्या. ते समयी प्रतापसिंह महाराज्याभिषेक केला आणि त्रिवर्ग महाराज यांचीं लग्ने झालीं. प्रतापसिंह राज यांस बिठ्ठलराव मोहिते किंजळकर यांची कन्या केली. नांव अंजि

१८०८ सालीं लग्न झालें. रामचंद्रराजे ऊर्फ भाऊसाहेब
 शी शिकें यांची कन्या केली. ती एक वर्षांत वारली. सबब दुसरे
 नी राजे महाडीक तारळेकर यांची कन्या केली. नांव दुर्गाबाई.
 १८०९ सालीं हें लग्न झालें. शहाजी राजे ऊर्फ आपासाहेब यांचे
 इसवी १८२१ सालीं जहालें. रावजी महाडीक तारळेकर यांची
 गे] नांव.....ऊर्फ जीजीसाहेब. याप्रमाणें तिघांचीं लग्नें झालीं.
 सन १८१२ इसवी सालीं आईसाहेब वारली. करवीराकडे संभाजी
 करीत होते ते वारल्यावर त्यांचे वत्तक पुत्र शिवाजी राजे राज्य क-
 ते सन १८१३ इसवी सालीं वारले. त्यांजला पुत्र दोन. वडील
 ऊर्फ आबासाहेब हे राज्य करीत असतां संताजी बाजी मोहिते झाले.
 सन १८११ इसवी सालीं [त्यांस] मारिलें. पुढें धाकटे पुत्र शहाजी राजे
 साहेब हे हल्लीं करवीरास तत्कावर आहेत. सातान्यास महाराजांचे
 ने खर्चीस प्रधान पंत सालीना लाख दोन लाख रुपये पुण्याहून पा-
 ते. इतक्यांत सन १८१७ इसवीचे सालीं कंपनी सरकारचा व बाजी-
 ने यांचा विघाड झाला. त्या समयी त्रिवर्ग राणी साहेब यांस बासो-
 केळ्यावर सातान्याहून नेऊन ठेविलें आणि त्रिवर्ग महाराज व माई-
 स बाजीराव यांनीं स्वारी समागमें घेतलें. ते समयी कंपनी सरकार-
 हाराजांचा तह ठरून अष्टे नजीक पंढरपूर एथील मुक्कामाहून महा-
 णी सरकारच्या लष्करांत आले. तेथून सातान्यास जाऊन स्वस्थतेनें
 सें झालें. पुढें बाजीराव ब्रह्मावर्तास रहावयास गेले. सर्व राज्यांत
 परकारचा अमल जाला. त्या समयी महाराजांस सद्दात्रीचे पर्वस व
 नदीचे उत्तरेस मुलूख; खेरीज दक्षिणेस [नीरा] व पश्चिमेस भीमा या सर-
 मुलूख; शिवाय जहागीरदार १ सचीव, १ फलटणकर निंबाळकर,
 १ व डफळे, ४ पंत प्रतिनिधि, ५ अक्कलकोटकर भोंसले, एकूण
 हागीरदार यांच्या मुलखासुद्धां मुलूख कंपनी सरकारांतून सुफूर्द केला.
 त्यांची सरहद्द. द्या सरहद्दी बाहेर अक्कलकोटकर यांचा मुलूख भीमे-
 र्वेस आहे. निरेची सदहद्द लिहिली. परंतु सचीव यांचा
 निरेच्या उत्तरेकडे ही आहे. याप्रमाणें मुलूख स्वाधीन झाला.
 आप चालत आहे. प्रतापसिंह महाराजांची पहिली स्त्री वारली म्हणून
 शाकटी बहीण दुसरी केली. नांव अंबिकाबाई ठेविलें. पुढें भाऊ-
 न्त मुक्कामी सन १८२० इसवीचे सालीं वारले. पुढें दुसरे सालीं
 व धुळखेड मुक्कामी सन १८२२ इसवी सालीं जानेवारीत वारली

(१२२) मराठी साम्राज्याची छोटी बखर.

प्रतापसिंह महाराजांस कन्या गोजराबाई दुसरे स्त्रीस झाली. पांच वा
नंतर तिसरें लग्न प्रतापसिंह महाराजांनीं सन १८१८ इसवीचे स
आपा शिरके नागपूरकर यांची कन्या केली.

राज्य केलें त्याची कारकीर्द वर्षे:—

४१ शिवाजी राजे यांनी.

३५ पुंडावे केले.

६ राज्याभिषेक केल्यावर होते.

४१.

८ संभाजी राजे.

११ राजाराम साहेब.

८ शिवाजी बिन राजाराम साहेब यांची शाहूराजेपर्यंत कारकी
करवीराकडे लागले. तीं वर्षे वेगळींच आहेत.

४२ शाहूराजे योरले.

१९ रामराजे दत्तक शाहूराजास दिले.

३० धाकटे शाहूराजे. रामराजास दत्तक दिले.

११ प्रतापसिंह महाराज.

९ पेशवे यांचे कारकीर्दीत त्यांचे बंदोबस्तानें.

१२ हल्लीं सालमजकूर (इ० स० १८१९) पर्यंत कां
कारांचे दोस्तीत स्वसत्तेसह कायम राज्य करीत आहेत

२१.

१९०.

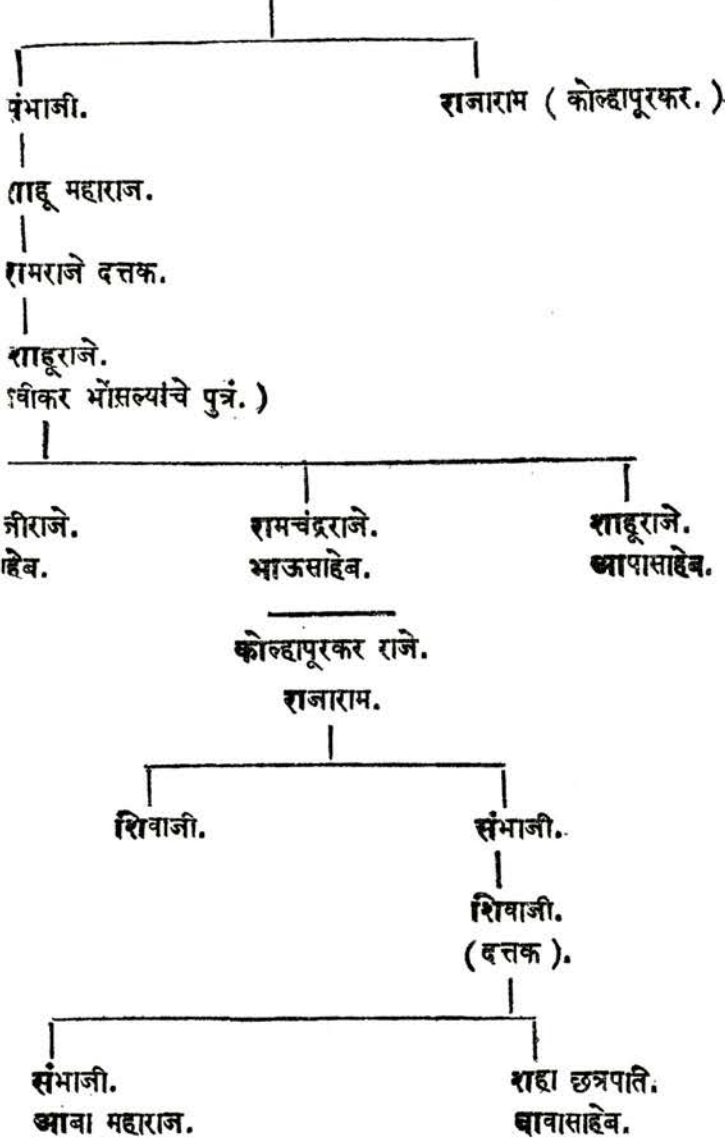
पैकी पुंडावे बहल वजा वर्षे ३५. बाकी १५५ वर्षे शिवाजीचा
शक चालत आहे.

परिशिष्ट दुसरें

वंशावली.

सातारकर राजे.

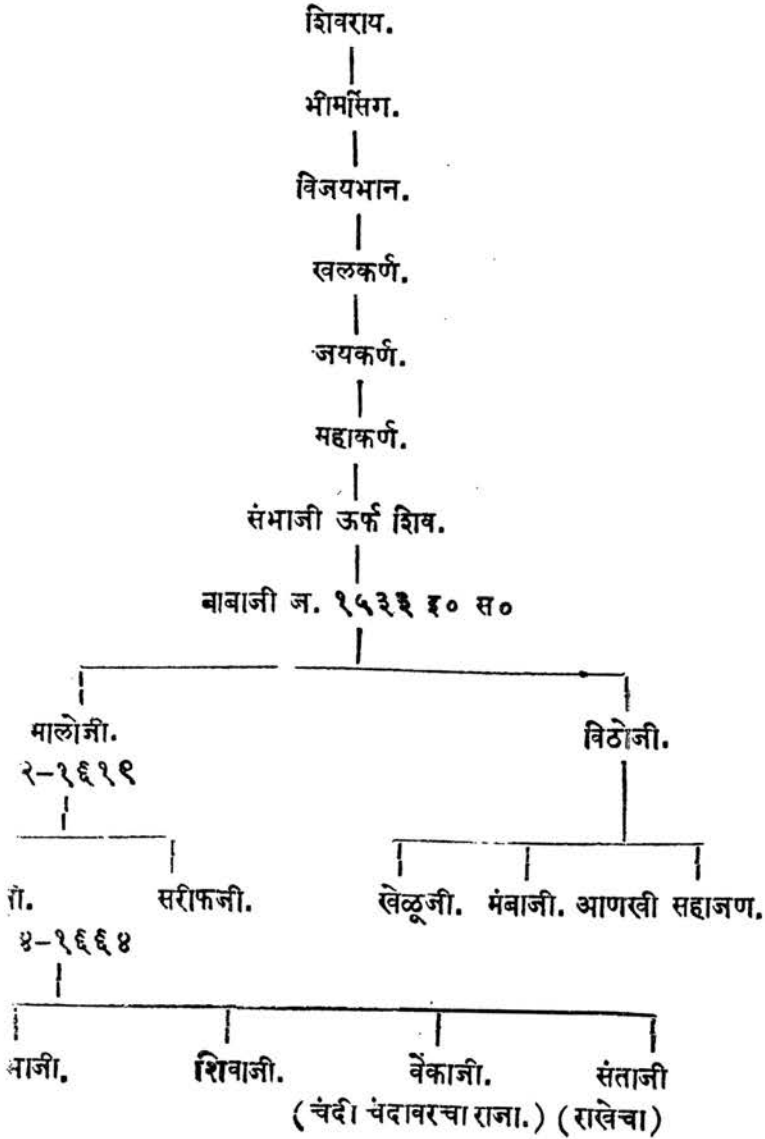
शिवाजी महाराज शककर्ते मूळ पुरुष.

परिशिष्ट ३.—ग्रंथप्रकाशकांनीं तयार केलेली वंशावळ.

सातारचे राजे नोंसले यांची वंशावळ.

शिवाजी.
१६७४-१६८०

संभाजी.
१६८०-१६८९

राजाराम.
१६८९-१७००

शाहू
१७०७-१७४९

मदनसिंग.
(राखेचा.)

शिवाजी.
(कोल्हापूरचा राजा)

संभा
(कोल्हापूरचा राजा)

पुत्र औरस.
(मृत)

रामराजा
(दत्तक.)
१७४९-१७७७

रामराजा.

दर्याबाई. कृष्ण

कन्या.

कन्या.

शाहू (दत्त)
१७७७-१८०८

प्रतापसिंह. रामचंद्र ऊर्फ भाऊ साहेब. शहाजी ऊर्फ आपा
१८०८-१८३९

१८३९-१८५७

२ शहाजीची पहिली बायको जिजाबाई ही लुखजी जाधवराव कन्या होती. हिचे जन्म इ० स० १५९३ त झाले व विवाह इ. स. १६०४ त झाला. ही इ० स० १६७४ त मृत्यु पावली. हिला संभाजी व दिनेश दोन पुत्र होते. शहाजीची दुसरी बायको तुकाबाई ही मोहित्यांची होती. हिचा विवाह इ० स० १६३९ त झाला. हिला व्यंकोजी म्हणून

चंदीचंदावरचा राजा झाला. शहाजीची एक नाटकशाळा होती ति-
ला म्हणून पुत्र झाला.

शिवाजीची पहिली बायको सईबाई ही निंबाळकरांची कन्या. हिचा
जन्म स० १६३७ त झाला व ही इ० स० १६५९ त वारली. हिचा
पाचव्या जन्म स० स० १६५७ त झाले. शिवाजीची दुसरी बा-
यको शिरक्यांची कन्या. हिचा पुत्र राजाराम. हिचा संभाजीने
शिवाजीची तिसरी बायको पुतळाबाई ही शि-
वाजी ८० त सती गेली. शिवाजीच्या ४ व्या बायको-

पुनर्बाई ही शिरक्यांची कन्या. हिचा पुत्र शाहू
स० १६८० त जन्मला. संभाजीची एक नाटकशाळा होती तिच्या
नांव मदनसिंग होते.

राजाराम यास चार बायका होत्या. १ जानकीबाई, २ ताराबाई, ३
ई व ४ अंबिकाबाई. ताराबाईचे जन्म इ० स० १६७५ त झाले होते व
स० १७६९ त वारली. तिचा पुत्र शिवाजी हा वेडा होता. ह्याचे जन्म
१६९० त झाले होते व हा स० १७२० त मृत्यु पावला. ह्याच्या
नांव भवानीबाई होते. हिच्या पुत्राचे नांव रामराजा असे होते. हिला
व कृष्णाबाई अशा दोन कन्या होत्या. ह्या रामराजाचा जन्म इ०
७२० त झाला होता. राजारामाची तिसरी बायको राजसबाई हिला
म्हणून एक पुत्र होता. तो कोल्हापूरचा राजा झाला. राजारामाची
बायको अंबिकाबाई हिला एक कन्या होती. खेरीज सगुणाबाई म्हणून
राजाची नाटकशाळा होती तिला एक कर्ण म्हणून पुत्र होता.

शाहूला सावित्री, अंबिका

होत्या. शाहू इ०

बाकीच्या बायका

लहानपणीच मृत

याचा मुलगा रामरा

रामराजा याला दोन

एक देण्यांत आला,

ह्या शाहूला प्रत

इव अमे तीन पुत्र होते.

सगुणा, व गजरा अशा पांच

ह्या तेव्हा सकवारबाई सती

शाहूला एक पुत्र झाला

ह्या स्त्री ताराबाई ह्या पुत्र वेडा

चा दत्तक पुत्र झाला.

झाल्या. त्याला शाहू या नांवाचा

३ ऊर्फ भाऊसाहेब, व शहाजी ऊर्फ ३

हैं यों अवरंगजूसों उमराव नाहक कही तौ जाय दच्छिनमै मरिये ।
कछु इलाज भेजियतु वेही काजु ऐसी होइ साजु तौ सिवासों जाइ
लरिये ॥ ११५ ॥

मिथ्याध्वसिति—दोहा.

झूठ अर्थकी सिद्धिको झूठो वरनत आन ।

मिथ्याध्वसिति ताहिको भूषण कहत सुजान ॥ ७८ ॥

उदाहरण—दोहा.

पगरनमै चल्यो लसैं ज्यों अंगद पग ऐन ।

ध्रुवसों ध्रुवसों मेरुसों सिवसरजाको वैन ॥ ११६ ॥

उल्लास—दोहा.

एकहिके गुन दोष ते औरके गुनदोष ।

वरनत हैं उल्लास सो सकल सुकवि करि तोष ॥ ७९ ॥

उदाहरण—सवैया.

काज मही शिवराज बली हिंदवानं वढाइवे कै उरं ऊटै ।

भूषण भू निरम्लेच्छ करी चहै म्लेच्छनि मारिवे को रन कूटै ॥

हिंदु बचाई बचाए इही अमेरस चंदाबतलौ कोउ दूटै ।

चंद अलोकति लोक सुखी यहि कोक अभाग जो सोक न छूटै ॥ ११७ ॥

दोषेण गुणो यथा—कवित्त.

वट कीने लूटिकै खजाने लीने वचेन गढोइ कछु गढ सिरताजके ।

सफल तिहारै मनसबदार डांडे जिनके सुभाय जगदेव जाजके ॥

नत पातसाहिको यौ लोग सब बचन सिखावत सलाहकी इलाजके ।

बुद्धि हवै कै वावरे न कीजै वैरु रावरेके वैरु होत काज शिवराजके ११८

गुणेन गुणो यथा—दोहा.

नृप सभानमै आपनी चहत बडाई काज ।

साहितनै शिवराजके करत कवित कविराज ॥ ११९ ॥

दोषेण दोषो यथा—दोहा.

सिव सरजाके वैरु को यह फल आलमगीर ।

छूटे तेरे गढ सबै कूटे गए उजीर ॥ १२० ॥

अवज्ञा—दोहा.

औरके गुन दोष ते औरके गुनदोष ।

जहां अवज्ञा ताहि सों कहत सुकविमतिपोष ॥ ८० ॥

उदाहरण—सवैया.

औरनिके अन गाढे कहा अरु बाढे कहा नहि होत चहा है
औरनिके अनरीशे कहा अरु रीशे कहा न मिटावत हा है ॥
भूषन श्रीसिवराज हि मागिए एक मही पर दानि महा है ।
मांगन औरनिके दरबार गए तौ कहा न गए तौ कहा है ॥

अनुज्ञा—दोहा.

जहां सरस गुन देखि कै करै दोषका हींस ।
ताहि अनुज्ञा कहत हैं भूषन कवि इहिं रींस ॥ ८

उदाहरण—कवित्त.

जाहिर जहांन मुनि सुनि दानके वखान् महादामि साहित्यै गरीब निव
भूषन जवाहिर जलूस जरवाफ जोति देखि सिव सरजाकी सुकविसमाज
तपु करि करि कमलापतिसों मांगतयों लोग सब करि मनोरथ ऐसी साज
बैपारी जहाजके न राजा भारी राजके भिखारी हमै कीजै महाराज सिवराजवं

लेश—दोहा.

जहं बरनत गुन दोषकै कहे दोष गुनरूप ।
भूषन ताको लेश कहि गावत है कविभूष ॥ ८२ ॥

उदाहरण—दोहा.

उदैभान राख्यौ गौ धीरबु गढ धरि ऐंड ।
प्रगटे फल ताको लह्यौ परिगो सुरपुर पैंड ॥ १२३ ॥
कोऊ वचत नर सामुहे सरजासों रन साजि ।
भलि कीनी पिव समर तैं जीव लै आए भाजि ॥ १२४ ॥

तदगुण—दोहा.

जहां आपनो रंग तजि गई और कौ रंग ।
ताकों तदगुन कहत हैं भूषन बुद्धिउतंग ॥ ८३ ॥

उदाहरण—कवित्त.

पंपा मानसर आदि अगन तलाव लागे जिनकीं परनिमें अकथ जूय गए
भूषन यों साख्यो राइगढ सिवराज रहै देव चकिताहिकै बनाइ राजपथके
बिनवल अवलककां न आसमान मैह्यै लेत सिवराम जहां इंदु औ उडु
महल उत्तंगमनि जोतिनकै संग आनि कैयो रंग चकहा गहत रविरथके

विशेषक—दोहा.

भिन्न रूप जहं सदृशमें लहिण कछुक विसेख ।
ताहि विसेषक कहत हैं भूषण मुमतिउलेख ॥ ८९ ॥

उदाहरण—कवित्त.

परके थान किरवान लैकै नवसेरीखान सो खुमान भिन्यो बलतें ।
प्यादे पखैरतनिसो पखरेत वखतरवारे वखतरवारे हल तें ॥
नत एते मान घमसान भयो जान्यो ना परतु कौन आयो कौन दलतै
के तहां सरजा सिवाके बांके वीर जाने हांके देत मीर जाने चलतें
॥ १३६ ॥

पिहित—दोहा.

परके मनकी जानि गति ताको देत जनाइ ।
कछू क्रिया करि कहत हैं पिहित ताहि कबिराइ ॥ ९० ॥

उदाहरण—दोहा.

गैरि मिसिल ठाढे सिवा अंतरजामी नाम ।
प्रगट करी रिस साहिको सरजा करि न सलाम ॥ १३७ ॥
आनि मिल्यो अरियो गढ्यो चखनि चकत्ता चाउ ।
साहितनै सरजा सिवा दियो मुच्छपर नाउ ॥ १३८ ॥

प्रश्नोत्तर—दोहा.

काऊ पृछै वात कछु कोऊ उत्तर देत ।
प्रश्नोत्तर तामें कहत भूषण बुद्धिनिकेत ॥ ९१ ॥

उदाहरण—सबैया.

नसा भनि भूषण यों कहै खान खवास कहा सिख दै हों ।
देसनिकेत सिवा सरजा मिलि हौ भिरहौ कि भगे हौ ॥
की सभा बोलि उठी यों सलाह करौ व कहौ भजि जै हों ।
कहा लरिकै अफजल कहा लरिकै तुम हूं अब लैहौ ॥ १३९ ॥

दोहा.

को दाता को नर बडो को जगपालन हार ।
कवि भूषण उत्तर दियो सिवनृप हरिअवतार ॥ १४० ॥

व्याजोक्ति—दोहा.

आन हेतसैं आपनो जहां छपावत रूप ।
व्याजउकति तासैं कहत भूषण सब कविभूष ॥ ९२ ॥

उदाहरण—सवैया.

साहिनके उमराव जितेक सिवा सरजा सब लूटि लएहै ।
भूषन ते विनो दौलत होके फकीर हैं देस विदेस गए है ॥
लोग कहै तुम्है दक्खिन जेयि सिसोदिया रावरे हाल ठए है
देत रिसाईके उत्तर यों हम ही दुनियां ते उदास भए है ॥

दोहा.

सिवा वैर औरंगवदन लगी रहै नित आहि ।
कवि भूषन बूझे सदा कहै देत दुख साहि ॥ १४२ ॥

लोकोक्ति और छेकोक्ति—दोहा.

कहनावति जो लोककी लोकउकति सो जानि ।
जहां कहत उपमान है छेकउकति सो मानि ॥ १३

लोकोक्ति उदाहरण—दोहा.

सिव सरजाकी सुधि करौ भली न कीनी पीव ।
सूबाहूँ दच्छिन चले धरे जात कहं जीव ॥ १४३ ॥

छेकोक्ति उदाहरण—दोहा.

जे सुहात सिवराजकों वै कवित्त रसमूल ।
जे परमेसुरको चढ़ै तेई आछे फूल ॥ १४४ ॥

वक्रोक्ति—दोहा.

जहं श्लेषकै काकुसौं अरथ लगावे और ।
वक्रउकति तासौं कहत भूषन कवि सिरमौर ॥ १४

उदाहरण—कवित्त.

साहितनै तेरे वैर वैरिनको कौतुकसौं बूझत फिरत कहौ कोह रहे तवि
सरजाके डर हम आएँ इबै भाजि तौ व सिंघ सोई एहि याहि ठौर ते उक
भूषन भनत वै कहै कै हम सिव कहै तुम चतुराई सों कहत वात रदि
सिव जापै हठो तौ निपट कठिनाई तुम वैर त्रिपुरारिके त्रिलोकमै न
॥ १

दोहा.

करि मुहीम आएँ कहै हजरति मनसब दैन ।
शिवसरजा सों जंग जुरि ऐहै वचिकै हैन ॥ १४६ ॥

स्वभावोक्ति — दोहा.

सांचो त्योही वरनिये जैसो जातिमुभाव ।
ताहि सुभावोक्ति कहै भूषन जे कविराव ॥ १५ ॥

उदाहरण—कवित्त.

द्वज देखि मेरहू कुबेरहूकी संपति लूटाइवेको लख्यो ललकतु है ।
 पुत सिव साहिके वदनपर सिवकी कयानिमै सनेह झलकतु है ॥
 दिवानिके उबारिवेको तुरकानि मारिवेको बीर बलकतु है ।
 की चरचा चलति आनि सरजाके दगनि उछाह छलकतु है
 ॥ १४७ ॥
 ते जाही वोर चाहै ताही और इकटक घरी चारिक चहतहै ।
 ते कहत बात कहै ते पियत खात ऊची सांसनि जहत है ॥
 बैठे बैठे खरे खरे हम कोहैं कहा करत यों ग्यान न गहत हैं ।
 व साहि तेरे बैर ऐसे साहि सब रात्योदिन सोचतु रहत है
 ॥ १४८ ॥

भाविक—दोहा.

यो होनहारो अरथ वरनत जहं परतच्छ ।
 को भाविक कहत हैं भूषनकवि मतिस्वच्छ ॥ १६ ॥

उदाहरण—कवित्त.

नाथ मुंडमाल लेत हरखत भूतनि अहार लेत अजहू उछाह हैं ।
 नत अजौ काटे करवालनिके कारे कुंजरनि परी कठिन कराह है ॥
 वराज सलहेरके समीप ऐसे कीन्हो कतलानि दिछीदलको सिपाह है ।
 मंडल रुहेलनि रुहिर अजौ अजौ रविमंडल रुहेलनिकी राह है ॥ १४९ ॥
 उमडै महाघनघटासी घोर भूतल सकल मदजलसों पटतु है ।
 त भौसिलाभुवालकों यों तेज जेतो सब वारहौ तरनिमें बढतु है ॥
 डि उछलत सातौं नीरनिधि मन मुदित महेस नहिं नांचतु लहत हैं ।
 खुमान दल दौरत जहां पर आनि तुरकानि पर प्रलौ प्रगटतु है
 ॥ १५० ॥

भाविकछवि—दोहा.

जहं दूरस्थित वस्तु को देखत वरनत कोइ ।
 भूषन भूषन राज यह भाविकछवि सो होइ ॥ १७ ॥

उदाहरण—सवैया.

सूबनि साजि पठावत हौं निज फौज लखै मरहट्टनि फेरी ।
 औरंग आपनि दुगग जमाति विलोकत तेरे हि फौज दरेरी ॥

साहितनै सिव साहि भई भनै भूषन यों तुव धांक घनेरी ।
रातिहुं बाँस दिल्ली सनके तुव सेनकि सूरति सूरति घेरी ॥ १

उदात्त—दोहा.

अति संपति बरनत जहां तासों कहत उदार
कै आनै सो लखाइ ये वही आनकी वात ।

उदाहरण—कवित्त.

इरनि मतंग दीसै अंगनें तुरंग हीसै बंदीजन धारन असीसैं जः
भूषन बखानैं जरवाफके सम्पाने ताने झालरिं मोतिनके झुंड झु
महाराज सिवाके निवाजे कविराज ऐसे साजिके समाज तिहि ठौर
लालकरैं प्रात जहां नीलमनि करैं राति इहिं भाति सरजाकी चरचा

दोहा.

या घूनाभैं मति टिकौ खानबहादुर आइ ।
छाई साइस्तखानको दीनी सिवा सजाइ ॥ १५३ ॥

अत्युक्ति—दोहा.

जहां सूरतादिकनकी अति अधिकाई होइ ।
ताहि कहत अतिउक्ति है भूषन जे कविलोइ ॥ १९

उदाहरण—कवित्त.

साहितनै सिवराज ऐसे देत गजराज जिन्है पाई होत कविराज बेफिवि
शूमाति झलझलाति झूलैं जरवाफिनकी जकरे जंजीर जोर करत किरिरी ।
भूषन भवर भननांत घननांत घंट पग झननांत मनौ घन रहे घिरि है
जिनकी गरज सुनि दिग्गज बेआब होत मदहीके आब गरगाप होत

आजु यहि समै महाराज सिवराज तुही जगदेव जनक जजाति अंबीरी
भूषन भनत तेरे दान जलनिधि मै गुनिनको दारिद गयो बहि खरीकर
चंदकर किंजलक चांदनी पराग उडुवुंद मकरंद वुंद पुंजको सरीकसों
कुंदसम कषलासे नाक मंगनाल तेरे जस पुंडरीकको अकास चंचरीकसे
दोहा.

महाराज सिवराजके जे ते सहज सुभाइ ।
औरनिके भतिउक्तिसे भूषन कहत बनाइ ॥ १५६ ॥

निरुक्ति—दोहा.

मनिको निज बुद्धिसों कहियै वात बनाइ ।
यों कहत निरुक्ति है भूषण जे कविराइ ॥ १०० ॥

उदाहरण—दोहा.

।। दारिदुरदया ही दल्यौ अमान ।
।। शिवराजको सरजा कहत जहाँन ॥ १५७ ॥

हेतु—दोहा.

पहई भयो यों जहाँ वर्नन होइ ।
ज्ञानहीं सकल सयाने लोइ ॥ १०१ ॥

उदाहरण—कवित्त.

। विदारवेको भयो नरसिंह रूप तेजु विकरार है ।
नके मारिवेको रामचंद्र भयो रघुकुलसिरदार है ।
निदरिवेको भयो जदुराइ वसुदेवको कुमार है ।
।। शिवराज म्लेच्छनिके मारिवेको तेरो अवतार है ॥ १५८ ॥

अनुमान—दोहा.

जहाँ काज ते हेतु कै जहाँ हेतु ते काज ।
जानि परत अनुमान सो कहि भूषण कविराज ॥ १०२ ॥

उदाहरण—कवित्त.

नचैन आंसू उमगत नैन देखि बीबी कहैं वैन मियां कहियतु काहिनै ।
।। नत वृक्षे आए दरबार ते कैपत वारवार क्यों सम्हारत न माहिनै ॥
कधकतु पसीनो आयो देह सब हीनो भयो रूप न चितौत वामि दाहिनै ।
।। ती संकमान गए हौ सुखाइ तुम्है जानियत दखिनको सूवा कयों साहिनै ॥ १५९ ॥

छेक और लाटानुप्रास—दोहा.

स्वरसमेत अक्षरकि पद आवत सहस्र प्रकास ।
भिन्न अभिन्ननि पदानि कहाँ छेक लाटानुप्रास ॥ १०३ ॥

छेक यथा—छन्द.

दिछिय दलनि गमाइ करि सिव सरजा निरसंक ।
लूटि लियो सूरति सहर वंक करि अति डंक ॥
वंककरि अतिडंक करि अससंककुलि खल ।
सोच्चचित्त भरोच्चलिय विमोच्च खलजल ॥

तट्टट्ट मन कट्टट्टिक सोइर दट्टिल्लिय ।
 सहसिसि दिसि महहवि भइ रहहिल्लिय ॥ १६० ॥
 गत बलखान दलेल हुव खानबहादुर मुद्ध ।
 सिव सरजा सलहेरि ढिग कुद्ध छरि किय जु
 कुद्ध छरि किय जुद्ध छरि अरि अद्धद्धरि का
 मुंड डरि तहं रुंड डुकरत डुंड डग भरि ॥
 खेहि हरवर छेहि हय करि मेहदधि दल ।
 जंग गति सुनिरंग गगलि अवरंग गगत
 लिए धरि मुहकर्मसिंह कहं अरु किसो
 सिवसरजा संग्राम किय भुम्मम्माधि करि
 भुम्मम्माधि करि धुम्मम्माडि रिपु नुम्मम्मा
 जंगगर जिउ तंगगर वमतंगगन हा
 लकखकखन रनदकखकखलनि अ लक
 मोल्लल्लहि जसु नोल्लल्लरि बहलोल्लल्लिय
 लिय जित दिल्लीको मुलुक सिवसरजा
 भनि भूषन भूपति भने भंगगरब तिल ॥ ॥
 भंगगरब ति लंगगय उ कलिंग गगलि अति ।
 दुंदिहवि दुहु दंददलनि विलंद रहसति ॥
 लच्छ छिन करि स्लेच्छच्छय किय स्वच्छच्छवि हि
 टाल्ल ल्लगि नरपाल्ल छरि परनाल्ल ल्लिय जिति ॥ १६
 मुंड कटत कहु रुंड नटत कहु सुंड पटत घन ।
 गिद्ध लसत कहु सिद्ध हंसत सुखविद्धि रसत मन ॥
 भूत फिरत करि वूत भिरत सूरदूत धिरत तहं ।
 चंडि नचति गन मंडि रचति धुनि डंडि मचाति जह
 इमि ठानि घोर घमसान अति भूषन तेजु कियो अदर
 सिवराज साहि सुषषग वल दलि अडोल बहलोल-द
 कविस ।

बेहर बरार बाघ बांदर विलार विग वगरे वराह जान वरनिके जोम हैं
 भूषन भनत भारे भालुक भयानक है भीतर भवन भरे लीलगाऊ लोम
 पैदायल गजगन गैडा गररातगन गेहनिमै गोहनि गरूर गहे गोम हैं
 सिवाजीकी धाक मिले खल कुल खाक वसे खलनके खेरनि खवीसन॥

छाटानुप्रास यथा—कवित्त.

हखाने तीतुर गुसलखाने सूकर सिलहखाने कूकतकरी सहे ।
मखाने सिंह हैं सुतरखाने पीलखाने पाडी है करंजखाने कीस हैं ॥
बाजी गाजी खगसों खगये खल खाने खाने खलनिके खेरे भये खीस हैं ।
जाने खरगोस खिलवतखाने खीस खेलै खसखाने खासत खवीस है
॥ १६६ ॥

दोहा.

औरनिके जांचे कहा नहि ज्याच्यो शिवराज ।
औरनिके जांचे कहा जो जाच्यो शिवराज ॥ १६७ ॥

यमक—दोहा.

भिन्न अरथ फिरि फिरि जहाँ वेई अक्षरबुंद ।
भावत ह सो जमक कहि बरनत बुद्धिविलंद ॥ १०४ ॥

उदाहरण—कवित्त.

सुनिके अमीरनिकी गति लई भाजिवेको मीरनि समीरनिकी गति है ।
रिजंग जसवंत जसवंत जाके संग केता रजपूत रजपूतपति है ॥
मैं यों कुलि भूषन सिवैला शिवराज तों हि दीनी शिवराजवरकति है
ड दीप भूप भूतलके दीप आजु समैके दिलीप दिलीपतिको सीदति है
॥ १६८ ॥

पुनरुक्तवदाभास—दोहा.

भासत ही पुनरुक्त सों नहि निदान पुनरुक्त ।
पुनरुक्तवदाभास सा भूषण वरनत जु जगत ॥ १०५ ॥

उदाहरण—कवित्त.

दल सैन संगरमे समुहाने टूक टूक सकलकै डारे घमसान मै ।
रो महानद परवाह पुरो वढत है हाथिनके मदजलदानमै ॥
नत महाबाहु भौंसिलाभुवाल सूर रविसम तेजु तीखन रुपानमै ।
दिकुलचंद कलानिधि तेरो सरजा सिवाजी जसु जगत जहानमै
॥ १६९ ॥

कामधेनुचित्र—दोहा.

उखे सुने अचिरजु वढै रचना होइ विचित्र ।
कामधेनु आदिक घने भूषन वरनत चित्र ॥ १०६ ॥

उदाहरण—सवैया.

ध्रुव जो गुरुता तिनको सुरभूषन दानि बडो गिरिजा पिवहैं ।
 हुव सो हरितारिनको तरुभूषन दानि बडो सरजा सिव है ॥
 भुवको भरता दिनको नर भूषन दानि बडो वरजा सिव है ।
 तुव जो करता इनको अरु भूषन दानिबडो वरजा निबहैं ॥ १७

संकर—दोहा.

भूषन एक कवित्तमैं भूषन होत अनेक ।

संकर तासों कहत हैं जिन्हैं कवितकी टेक ॥ १०७ ॥

उदाहरण—कवित्त.

ऐसे वाजिराज देत महाराज सिवराज भूषन जे वाजकी समाजै निदरत
 पौन पांइ हीनदग घूघटमै लीन मीन जलमै विलीन क्यों वरावरी करत
 सब ते चलाक चित तेऊ कुल्लि आलमके रहै ऊर अंतर ते धीर ना ध
 जिन चढि आगेको चलायतु तीर तीर एक भरितऊ तीर पीछ ही परत

ग्रंथसूची—दोहा.

उपमा अनन्वय कहि बहुरि उपमा प्रतीप प्रतीप ।

वरनतसा उपमेयौपमा मालेपमा कविदीप ॥ १ ॥

ललितोपमा रूपक बहुरि परिनाम पुनि उल्लेख ।

स्मृति भ्रांति अरु संदेह सुद्धा कह हुंत्यो सुभवेस ॥ २ ॥

हेतुपन्हति बहुरि पर्जस्तपन्हति मानि ।

भ्रांतपूर्वअपन्हत्यो छेकाथपन्हति जानि ॥ ३ ॥

कैतवापन्हति मनौ उत्प्रेक्षा सुखखानि ।

रूपकातैसंयार्क्त भदकातैसंयार्क्त बखानि ॥ ४ ॥

अक्रमातिसयोक्ति चंचलातिसयोक्ति सुलेख ।

अत्यंतातिसयोक्ति पुनि पढिये सामान्यविसेख ॥ ५ ॥

तुल्यजेगिता दीपक सुप्रतिवस्तुपमा दृष्टांत ।

सुनिदर्शना व्यतिरेक पुनि सहउक्ति वरनत संत ॥ ६ ॥

विनोक्ति बहु समासोक्ति सुपरिकरौ अहवंस ।

परिकरांकुर त्यो श्लेष अप्रस्तुतपरसंस ॥ ७ ॥

परजाउकति गनाइये व्याजस्तुति आक्षेप ।

बहुन्यो विरोधाभास है ह बिभावना सुखखेप ॥ ८ ॥

विसेसोक्ति असंभवो बहुन्यो असंगति लेखि ।

विषम सम सुविचित्र प्रहरषन बिषादन पेखी ॥ ९ ॥

अधिक बहुरि बिसेख ठयाघात परस्पर चारु ।
 गुंरु एकावली मालादीपक बरनत सारु ॥ १० ॥
 जथासंख्य बखानियै पर्जाय पुनि परिवृत्ति ।
 परिसंख्य कहत विकल्प है लिनके सुमाति संपत्ति ॥ ११ ॥
 बहुय्यो समाधि समुच्चयो अरु प्रत्यनीक बखानि ।
 कहत अर्थापत्ति कविजन काव्यलिंग सुनानि ॥ १२ ॥
 अरु अर्थअंतरन्यास भूषन प्रौढउक्ति गनाइ ।
 संभावना मिथ्याध्यवसिति पुनि उलास हि गाइ ॥ १३ ॥
 अवज्ञा अनुज्ञा लेस सहन पूर्वरूप उरेखि ।
 बहुय्यो अतदुन अनगुनौ मीलित अनुपम लेखि ॥ १४ ॥
 उन्मीलितौ र बिसेष पिहितौ प्रश्नउत्तर जानि ।
 पुनि ठयाजउक्ति र लोकउक्ति र छेकउक्ति बखानि ॥ १५ ॥
 वक्रउक्ति स्वभावउक्ति सुभाविकौ निरधारि ।
 भाविकछवि अरु उदात अत्युक्ति बहुरि विचारि ॥ १६ ॥
 वरने निरुक्ति र हेतु अनुमानौ कह्यो अनुप्रास ।
 भूषन भनत पुनि जमक गनि पुनरुक्तवदआभास ॥ १७ ॥
 चित्र संकर एकसै भूषन कहे अरु पांच (१०५) ।
 सुनत ही ग्रंथनिमैतै जिन्है सुकविमानै सांच ॥ १८ ॥

ग्रंथरचनाकाल—दोहा.

सम सत्रहसै तीस (१७३०) पर सुचि वदि तेरस भान ।
 भूषन सिवभूषन कियो पढियो सुनौ सुजान ॥ १ ॥

उपसंहार—कवित्त.

को धाम सजे तान्यो वेद काम रहै पंचानन षडानन राजी सर्वदा ।
 ठौं जाम जाचक निवाजे नव अवतार यिर राजै रूपान त्यो हरिगदा ॥
 षन अटल रहै तौलौं जोलौं त्रिदस भुवन सब गंग औ नरमदा ।
 ॥हसीक भौसिला सूरजवंश दाशरथिराज तौलौं सरजाथिर सदा ॥ १ ॥
 इति श्रीभूषणकविकृत शिवराजभूषण समाप्त.

परिशिष्ट १.
अलंकारनामसूची.

- अ.
१ अक्रमातिशयोक्ति २६.
२ अतद्गुण ८५.
३ अत्यंतातिशयोक्ति २८.
४ अत्युक्ति ९९.
५ अधिक ५७.
६ अनन्वय ३.
७ अनुमान १०२.
८ अनुज्ञा ८१.
९ अन्योन्य ५८.
१० अपन्हुति १६.
११ अप्रस्तुतप्रशंसा ४२.
१२ अर्यातरन्यास ७५.
१३ अर्यापत्ति ७३.
१४ अवज्ञा ८०.
१५ असंगति ५१.
१६ असंभव ५०.
१६

- आ.
१ आवृत्तदीपक ३२.
२ आक्षेप ४५.
२

- इ.
१ उत्प्रेक्षा २२-२३.
२ उदात्त ९८.
३ उन्मीलित ८७.
४ उपमा १-२.
५ उपमेयोपमा ६.

- ६ उल्लास ७९.
७ उल्लेख १२.
७

- ए.
१ एकवली ६२.
१

- क.
१ कामधेनुचित्र १०६.
२ काव्यलिङ्ग ७४.
३ कैतवापन्हुति २१.
३

- ग
१ गुक्त ६१.
१

- च.
१ चंचलातिशयोक्ति २७.
१

- छ.
१ छेक १०३.
२ छेकापन्हुति २०
३ छेकोक्ति ९३
३

- त.
१ तद्गुण ८३.
२ तुल्ययोगिता ३०.
२

द.

३१.

३४.

न.

शना ३५.

क्ति १००.

प.

कर ४०.

करांकर ४०.

णाम ११.

वृत्ति ६६.

ख्य ६७.

स्तापन्दुति १८.

य ६५.

योक्ति ४३.

त ९०.

क्तवदाभास १०५.

रूप ८४.

वस्तूपमा ३३.

प ४-५.

नीक ७२.

ोत्तर ९१.

ण ५५.

क्ति ७६.

भ.

क ९६.

कछवि ९७.

कातिशयोक्ति २५.

४ भ्रम १४.

५ भ्रांतापन्दुति १९.

५

म.

१ मालादीपक ६३.

२ मालोपमा ७.

३ मिथ्याध्यवसिति ७८.

४ मीलित ८६.

४

य.

१ ययासंख्य ६४.

२ यमक १०४.

२

र.

१ रूपक ९-१०.

२ रूपकातिशयोक्ति २४.

२

ल.

१ ललितोपमा ८.

२ लाटानुप्रास १०३.

३ लेश ८९.

४ लोकोक्ति ९३.

४

व.

१ वक्रोक्ति ९४.

२ विकल्प ६८.

३ विचित्र ५४.

४ विनोक्ति ३८.

५ विभावना ४८-४९.

६ विरोध ४६.

७ विरोधाभास ४७.

(४४)

परिशिष्ट १.

८ विशेष ५९.
 ९ विशेषक ८९.
 १० विषम ५२.
 ११ विषाद ५६.
 १२ व्यतिरेक ३६.
 १३ व्याघात ६०.
 १४ व्याजस्तुति ४४.
 १५ व्याजोक्ति ९२.
 १५

श.

१ श्लेष ४१.

१

स.

१ सम ५३.
 २ समाधि ६९.
 ३ समासोक्ति ३९.
 ४ समुच्चय ७०-७१.

५ सहोक्ति ३७.
 ६ सामान्य ८८.
 ७ सामान्यविशेष २९.
 ८ सार ६३.
 ९ संकर १०७.
 १० संदेह १५.
 ११ संभावना ७७.
 १२ स्मृति १३.
 १३ स्वभावोक्ति ९५.

१३

ह.

१ हेतु १०१.
 २ हेत्वपन्हुति १७.

२

एकंदर १०५.

अनुक्रमनंबर

ग्रंथाचें नांव.

किं०.
रुपये. आ०.

ट० हां०.
आ० पै.

मराठी कविता.

३ मुक्तेश्वरकृत महाभारत वनपर्व	२	०	२	६
५ वामन पंडित प्रकरणें ४५	२	०	२	६
११ मोरोपंतकविकृत प्रकरणें ५५ भाग १ ला ..	२	०	२	६
१२ अनेककविकृत प्रकरणें १७ भाग १ ला ..	२	०	२	६
० बिल्हण चरित्र-बिठलकविकृत*	०	२	०	६
१७ अनेककविकृत भाग २ रा प्रकरणें ४२ ..	२	०	२	६
२२ मोरोपंतकविकृत प्रकरणें २९ भाग २—रा	२	०	२	६
२४ अनेककविकृत भाग ३ रा	२	०	२	६
२५ श्रीरामदासस्वामीकृत-रामायण व इतर कांहीं प्रकरणें	१	८	१	६
२८ अनेककविकृत-भाग ४ या	०	८	०	६

संस्कृत ग्रंथ.

६ कालेय कुतुहलम् नाम प्रहसन*	०	५	०	६
७ शिवकाव्य पूर्वार्द्ध-पुरुषोत्तम पंडितकृत ..	१	८	२	०
८ पंत बिठल कविकृत-सुश्लोक लाघव.. ..	१	५	१	६
९ युवराज कविकृत-रामकाव्य.	१	०	१	६
१० वेदांत केसरी-शंकराचार्यकृत.	०	९	१	०
११ शिवकाव्य उत्तरार्द्धम्-पुरुषोत्तम पंडित कविकृत.	१	५	१	०
१२ पंत बिठलकविकृत गजेन्द्रचंपू.	०	८	१	६
१३ लघुकाव्यानि-अनेककविकृत प्रकरणें	२	०	२	६
० राजव्यवहार कोश.	०	३	०	६
० अमरू शतक.. .. .	०	६	०	६
० पुष्पबाण विलास.. .. .	०	१॥	०	६

ज्यांच्या नांवावर * अशी कुली केली आहे ती प्रकरणें सुटी आहेत. बांधिलेलीं नाहींत, बांधून पाहिजे असल्यास त्याबद्दल खर्च ८१ आणा निराळा पडेल.

सूचना.

(१.) सन १८७८ पासून तों सन १८८८ अखेर पर्यंत ज्यांस अंक पाहिजे असतील त्यांनी दर सालचे १२ अंकास ५ रु० ५ आणे प्रमाणे आम्हांकडे किंमत पाठविली असता त्यांकडे रवाना होतील. फुटकळ अंकास ८८६ पाठविले असता अंक रवाना होतील.

(२.) वर्गणी खाली लिहिले गृहस्थांकडे पाठविली असता आम्हांस पोचेल.

रा. रा. श्रीधर गणेश जिन्सीवाले एम. ए. प्रोफेसर....मुंबई.

” ” कृष्णाजी महादेव जोगळेकर एम. ए. अमिस्टेट
डायरेक्टर पब्लिक इन्स्ट्रक्शन .....बडोदा.

” ” जनार्दन बाळाजी मोडक बी. ए. हायस्कूल..ठाणे.

” ” सावळाराम माधव नायब सायेर .....इंदूर.

” ” अनंत रामचंद्र चांफेकर अ. मा. सिटिस्कूल.नागपूर.

” ” वामन दाजी ओक हेड० मा०.....संबळपूर.

” ” विष्णु रघुनाथ नातू एल्.एल्.बी. .... बेळगांव.

” ” गंगाधर पांडुरंग गद्रे अ. मा. हायस्कूल.कोल्हापूर.

” ” परशुराम भिकाजी भाटये वकील .....रत्नागिरी.

” ” विष्णु मोरेश्वर महाजनी, एम. ए. ....उमरावती.

” ” अण्णाजी रामचंद्र आत्रे हे. मा. हायस्कूल ..मिरज.

” ” गोविंद रामचंद्र केळकर इंग्लिश मास्तर ....वसई.

(३.) हें पुस्तक सर्वांस घेण्यास सुलभ पडावें म्हणून याची किंमत वर्षास आगाऊ ४ रुपये ट. ह. ८६. मागाहून ५ रुपये ८८. आगाऊची मुदत पुस्तक घेऊं लागल्यापासून दोन महिन्यांचे आंत समजावी. पोष्टाचीं तिकिटें पाठविणें शक्यास तीं अर्धा आणा किंमतीचीं असावीं व रुपयास ८८६ प्रमाणें वर्तावळा पाठवावा.

(४.) ह्या पुस्तकासंबंधानें पत्रव्यवहार, मनिआर्डरी व गैरेचा करणें तो:-काव्येतिहास-संग्रह व्यवस्थापक ठाणें ह्या पत्त्यावर करावा.